

Lietuvos energijos konsultantų asociacija

**CENTRALIZUOTO ŠILUMOS
TIEKIMO KAINODAROS
METODINIS TYRIMAS IR
REKOMENDACIJŲ JOS
TOBULINIMUI PARENGIMAS**

Ataskaita

2008 kovas

Lietuvos energijos konsultantų asociacija

**CENTRALIZUOTO ŠILUMOS
TIEKIMO KAINODAROS
METODINIS TYRIMAS IR
REKOMENDACIJŲ JOS
TOBULINIMUI PARENGIMAS**

Ataskaita

2008 kovas

Darbo vadovas
Rengė

Martynas Nagevičius
Valdas Lukoševičius

Turinys

ĮVADAS.....	6
1 CŠT ĮMONIŲ BŪKLĖ 2003-2006 METAIS.....	9
PATIRTIS IR PRIEŽASTYS ATSKIROMS ŠILUMOS KAINODAROS NUOSTATOMS KEISTI.....	9
1.1.Šilumos rinka	9
1.2.Šilumos gamyba.....	11
1.3.Šilumos perdavimas	16
1.4.CŠT sektoriaus ekonomika	19
1.5.Lietuvos CŠT sektoriaus raidos nepriklausomybės laikotarpiu apibendrinančios išvados.....	19
2 DABARTINĖ LIETUVOS CŠT ŠILUMOS KAINODARA	20
2.1.Būtinųjų sąnaudų nustatymas, pagrįstas lyginamąja analize ir skaičiuotiniais normatyvais	22
2.2.Efektyvumo užduotis šilumos kainodaroje.....	23
2.3.Pagrįsto rentabilumo užtikrinimas.	24
2.4.Dabartinės šilumos kainodaros įvertinimo apibendrinančios išvados.....	29
2.5.Išvados.....	30
3 LIETUVOS TEISĖS AKTŲ, REGLAMENTUOJANČIŲ ŠILUMOS KAINODARĄ, ANALIZĖ	33
3.1.Energetikos įstatymas.....	33
3.2.Šilumos ūkio įstatymas.....	34
3.3.Apskaitos standartai	35
3.4.Kiti įstatymai.....	37
4 LRS AUDITO KOMITETO PATIKRINIMO IŠVADŲ TECHNINIS- EKONOMINIS ĮVERTINIMAS IR JŲ PASEKMĖS TOLIMESNIAM CŠT SEKTORIAUS VYSTYMUISI.....	39
5 PASIŪLYMAI NAUJOS KAINODAROS CŠT SEKTORIUJE KONCEPCIJAI IR METODIKAI	45
5.1.Šilumos kainodara.....	45
5.2.Sąnaudos šilumos bazinių kainų nustatymui	46
5.3.Šilumos kainų perskaičiavimas.....	47

Lentelių sąrašas

Lentelė 1. Šilumos pardavimas 2003 - 2006 m.....	10
Lentelė 2. Šilumos patiektos į tinklą per metus šaltiniai ir kiekiai, GWh ..	11
Lentelė 3. Šilumos perdavimo nuostoliai	16
Lentelė 4. Centralizuoto šilumos tiekimo ekonominė raida	19

Paveikslėlių sąrašas

Paveikslėlis 1. Lietuvos CŠT įmonėse instaliuotų katilų skaičius	12
Paveikslėlis 2. Vidutinių kuro kainų CŠT sektoriuje kitimas 1996-2006 metais.	13
Paveikslėlis 3. CŠT sektoriaus kuro balanso struktūra 1998-2006 metais. .	14
Paveikslėlis 4. Lyginamosios kuro sąnaudos CŠT sektoriuje 1996-2006 m.	15
Paveikslėlis 5. Išlaidos elektrai ir vandeniui centralizuotos šilumos tiekimo sektoriuje	16
Paveikslėlis 6. Naujai įrengti ir renovuoti tinklai 2003–2005 metais.	17

Santrumpų sąrašas

CŠT – centralizuotos šilumos tiekimas

Komisija – Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija

Metodika - Šilumos kainų nustatymo metodika

IVADAS

Analizuojant įvairių šalių energetiką galima pastebėti du kraštutinius požiūrius į centralizuotą šilumos tiekimą (CŠT). Pirmasis – liberalusis – kuris vertina CŠT, kaip vieną iš būdų apsirūpinti šiluma ir šio ūkio gyvybingumą turi lemti jo gebėjimas konkuruoti su kitais šilumos tiekimo būdais. Tai būdinga pietų kraštams, kur patalpų šildymas nėra reikšminga buitinio gyvenimo dalis ir CŠT tiekimas sudaro nedidelę energetinių išteklių dalį (Ispanija, Prancūzija). Šiaurės šalyse toks požiūris dominuoja valstybėse, kur CŠT vystėsi adekvačiai vartojimo poreikiams, buvo diegiamos naujausios technologijos ir šios sistemos yra pakankamai efektyvios bei konkurentabilios. Tokia situacija susiformavo, pavyzdžiui, Suomijoje. Šiuo atveju nereikalingas valstybės kišimasis į šio ūkio valdymą, šilumos kainas diktuoja rinka. Kainos tokiose sistemose dažnai yra žemesnės nei kitų valstybių analogiškose įmonėse. Pirmojo požiūrio privalumai ir trūkumai:

- Šilumos tiekėjai sudaro sutartis tik su patogiais “vartotojais”, infrastruktūra plėtojama taip, kad būtų galima patiekti kuo daugiau šilumos mažiausiomis sąnaudomis – tai pigina šilumą;
- Valstybei nereikia rūpintis šilumos problemomis, socialinėmis kompensacijomis ir pan.;
- Tačiau netiesiami tinklai ir neprijungiami smulkūs ir nuostolingi vartotojai arba jie turi mokėti už prijungimą, atsiskaityti didesniais įkainiais už šilumą ir pan.;
- Šilumos tiekėjų ir vartotojų santykiai nereguliuojami, nors po prisijungimo pastarieji iš esmės tampa „monopolijų įkaitais“;
- Sunku planuoti ir koordinuoti miestų infrastruktūrą, plėtrą, spręsti valstybės strateginius uždavinius ir t.t.;
- Jeigu tokiais principais „nevaldomas“ CŠT ūkis, kaip kai kuriose pereinamosios ekonomikos šalyse, jis dažnai nugyvenamas ir sunaikinamas (Moldova, Armėnija);

Antrasis požiūris – valstybinis CŠT ūkio reguliavimas. Tipinis tokio valdymo metodo pavyzdys – Danija. Šio valdymo metodo ypatumai:

- Reguluojama miestų infrastruktūra pagal šilumos tiekimo būdus, vartojimo poreikius ir plėtros perspektyvas;

- Licencijuotoje teritorijoje šilumos tiekėjas privalo prijungti visus norinčius vartotojus, bet už tai moka visi vartotojai ir tai didina šilumos kainą;
- Ribojamas vartotojų atsijungimas nuo sistemų;
- Šilumos kainas reguliuoja valstybinis reguliatorius;
- Santykiai tarp šilumos tiekėjų ir vartotojų detalčiai reglamentuoti teisės aktais;
- Valstybei ar savivaldybėms tenka didelė atsakomybė už CŠT sistemų patikimumą, efektyvumą, prieinamumą ir pan.;

Per CŠT infrastruktūrą valstybė įgyvendina strateginius tikslus, reikalingus visai bendruomenei: vietinės ir atsinaujinančios energijos sunaudojimas, buitinių atliekų utilizavimas, kuro balanso diversifikavimas, siekiant energetinio saugumo, centralizuoto pastatų aušinimo įdiegimas, efektyvi elektros gamyba, naudojant kogeneraciją, šiltnamio dujų išmetimo mažinimas ir t.t.

Paskutiniųjų metų patirtis Vakarų Europos šalyse rodo tendencijas pereiti nuo „Suomiškojo“ liberalaus modelio prie „Daniškojo“ – valstybinio reguliavimo principo. Ta pati Suomija planuoja priimti Šilumos įstatymą ir CŠT ūkį plėtoti kaip infrastuktūros sistemą, prieinamą kuo didesniai piliečių skaičiui. Planuojama pastatyti 8 buitinių atliekų deginimo stotis, plėsti šilumos ir elektros kogeneraciją, taip mažinant anglies dvideginio išmetimus ir priklausomybę nuo importuojamo kuro. Tam tikslui būtinos kuo didesnės CŠT tinklų sistemos. Pačios įmonės turėtų ne rankioti „vartotojus-razinas“, siekdamos tik pelno, bet sukurti infrastruktūrą, naudingą kuo didesniai šalies piliečių skaičiui. Valstybės interesai tokiu atveju įgyvendinami per investicijų planavimą, teritorijų licenzijavimą ir kitus reguliavimo mechanizmus.

Panašios tendencijos pastebimos ir kitose Europos Sąjungos šalyse, kur vis daugiau visuomenės ir politikų suvokia, kad CŠT tinklai yra energetinio patikimumo, kuro pasirinkimo, taršos mažinimo ir kitų problemų sprendimo priemonė. Europos Komisijos pareigūnai svarsto galimybes, kaip paskatinti CŠT plėtrą, nes tai būtina Kogeneracijos, Atsinaujinančių išteklių, Energetinio efektyvumo ir kitų direktyvų įgyvendinimui bei civilizuotos XXI amžiaus miestų infrastruktūros sukūrimui.

Subyrėjus socialistinei sistemai CŠT ūkis Rytų ir Centrinės Europos šalyse vystėsi labai skirtingais keliais. Bet jie visi iš esmės buvo kažkur tarpe tarp

paminėtų pirmojo ir antrojo pasirinkimo, su didesne vieno ar kito požiūrio doze. Dabar, praėjus beveik 20 metų nuo reformų pradžios galima apžvelgti nueitą kelią ir palyginti rezultatus.

Tose šalyse, kur CŠT buvo paliktas pilnai savivaldybių atsakomybei dažniausiai jis buvo valdomas stichiškai, naudojant politinio reguliavimo priemonės. Paprastai tai reiškia, kad šilumos kainos dirbtinai palaikomos per mažos, trūksta kreditinių išteklių, todėl daugumoje atvejų ūkis nepajėgus atsinaujinti ir jis nugyvenamas, įmonės sukaupia didžiulius įsiskolinimus, o visos „skylės“ dangstomos savivaldybių biudžetais. Tokio valdymo pavyzdžiai Ukraina, Moldova ir pan. Pastaruoju metu pakilus naftos ir dujų kainoms savivaldybės jau nebe pajėgios dotuoti šio sektoriaus įmonių ir kyla pavojus jų egzistencijai. Pastaraisiais metais čia įvyksta rimtos tinklų avarijos, kai užšaldomi daugiabučiai, iškeldinami gyventojai ir pan. Dalis CŠT sistemų negrįžtamai sunaikinta. Taip valdomas ir nugyventas ūkis nebetraukia rimtų investuotojų, o įmonės išsinuomavę arba įsigiję laikini savininkai perleidinėja iš rankų į rankas nelabai besirūpindami jų atnaujinimu.

Kitoks vaizdas tose šalyse, kur valstybė pereinamuoju laikotarpiu nenusišalino nuo CŠT valdymo atsakomybės ir tegul nepopuliariais, bet santykinai efektyviais metodais, ne tik išsaugojo šį brangų turtą, bet jį palaipsniui atnaujina ir plėtoja. Tokio valdymo geriausi pavyzdžiai yra Lenkija, Estija, Lietuva. Tokiam valdymui būtinas ekonominis šilumos kainų reguliavimas, kurį įgyvendina Valstybinis reguliatorius, stabili ir aiški įstatyminė bazė, kuri sudaro sąlygas planavimui ir prognozuojamai ūkinei veiklai.

Pastaruoju metu drastiškai pakilus pasaulinėms iškastinio kuro kainoms atsirado įvairiausių spekuliacijų ir populistinių pasiūlymų dėl centralizuoto šilumos tiekimo įmonių valdymo, reguliavimo ir pan. Labai pravartu giliau išanalizuoti įvairių šalių patirtį ir rezultatus prieš priimant radikalius politinius sprendimus tiek valstybės tiek ir savivaldybių lygmenyje.

1 CŠT ĮMONIŲ BŪKLĖ 2003-2006 METAIS. PATIRTIS IR PRIEŽASTYS ATSKIROMS ŠILUMOS KAINODAROS NUOSTATOMS KEISTI.

Centralizuoto šilumos tiekimo (toliau CŠT) sektorius Lietuvos nepriklausomybės laikotarpiu išgyveno drastiškus pokyčius, kurie įtakojo techninius, ekonominius įmonių rodiklius ir, žinoma, vartotojų mokėjimus už šilumos ir karšto vandens tiekimą. Pagrindiniai faktoriai, kurie lėmė CŠT įmonių ekonomiką, valdymą, teisinį reglamentavimą ir kt.:

1. Šilumos vartotojų atsijungimai (ypač pramoninių) ir šilumos pardavimų mažėjimas 1990 – 2000 metais dėl bendro ekonomikos nuosmukio.
2. CŠT įmonių nuosavybės perdavimas iš AB “Lietuvos energija” savivaldybėms ir su tuo susijęs valdymo, priežiūros ir technologinio aprūpinimo pasikeitimas.
3. Brangstantis importuojamas kuras ir vietinio biokuro rinkos atsiradimas.
4. Nauji aplinkosauginiai reikalavimai, susiję su Europos Sąjungos direktyvų įgyvendinimu, Kioto protokolo nuostatomis ir kt.
5. Šilumos ūkio įstatymo ir jį lydinčių teisės aktų atsiradimas.

Šie ir kiti pokyčiai turėjo didelę reikšmę atskiroms šilumos tiekimo sistemos elementams. Jie ir bus nagrinėjami šiame straipsnyje.

1.1. Šilumos rinka

Prasidėjus drastiškiems pokyčiams Lietuvos ekonomikoje po 1990 metų sparčiai mažėjo tiekiami šilumos kiekiai per CŠT sistemas. Jeigu 1990 m. į CŠT tinklus patiekta 21199 GWh šilumos, tai 1996 m. – 15118 GWh, o 2006 m. tik 10214 GWh.

Ši sumažėjimą daugiausiai lėmė verslo įmonių, kaip vartotojų, praradimai, tuo tarpu daugiabučių gyvenamųjų namų vartojami šilumos kiekiai kito nežymiai. Jeigu 1990–1994 metais, kai nebuvo tikslios įvadinės apskaitos, daugiabučiams buvo priskiriama 7036–9753 GWh šilumos per metus, tai įrengus įvadinis šilumos skaitiklius parduodami šilumos kiekiai 2000-2006 metų laikotarpyje kito nuo 5840 iki 6012 GWh šilumos per metus, t.y. buvo gana stabilūs. Tai galima paaiškinti tuo, kad atsijungimai nuo CŠT sistemų buitiniame sektoriuje nežymūs, pastatų renovacija vyksta vangiai, o šilumos sutaupymą dėl langų keitimo ar panašių priemonių kompensuoja

naujų vartotojų prijungimas.

Bendra paskutiniųjų metų centralizuotos šilumos rinkos struktūra pateikta 1 lentelėje. Pagal sunaudojimo paskirtį daugiabučiuose namuose apie 70 proc. šilumos priskiriama šildymui, o likusi dalis karšto vandens ruošimui bei temperatūros palaikymui.

Nors parduodamos šilumos kiekiai daugiabučių pastatų gyventojams per 2003–2006 metus mažai keitėsi, tačiau daug skundų kyla dėl didelių suvartojamos šilumos kiekių senuose daugiabučiuose, šilumos paskirstymo, “gyvatuko” mokesčio, karšto vandens nedeklaravimo ir pan.

Lentelė 1. Šilumos pardavimas 2003 - 2006 m.

Šilumos pardavimas	Vnt.	2003 m.	2004 m.	2005 m.	2006 m.
Gyventojams	GWh	5880	5807	5778	6012
	%	70,8	71,3	71,1	71,5
Verslo įmonėms	GWh	993	1011	984	970
	%	11,9	12,4	12,1	11,5
Biudžetinėms organizacijoms	GWh	1077	978	996	1138
	%	13,0	12,0	12,3	13,6
Konkurenciniams vartotojams	GWh	360	345	368	288
	%	4,3	4,2	4,5	3,4
Viso:	GWh	8309	8142	8126	8408
	%	100	100	100	100

Lietuvoje įvadinė šilumos apskaita įdiegta visuose daugiabučiuose pastatuose, ji gerai prižiūrima ir taikoma atsiskaitymams su daugiabučių namų vartotojais. Čia baigiasi monopolinė CŠT sistemos veikla. Šilumos paskirstymas, taupymas, šildymo ir karšto vandens tiekimo kokybės užtikrinimas bei kiti susiję dalykai yra pagrįsti konkurencine veikla ir daugiabučių gyventojai gali patys pasirinkti (pakeisti) namo priežiūrą atliekančias bendroves, karšto vandens tiekėją ir taip gauti kokybiškiausią bei ekonomiškiausią paslaugą. Deja, dėl neefektyvaus namų administravimo ir silpnų bendrijų vartotojų valia atstovaujama prastai ir konkurencijos mechanizmai daugiabučių aptarnavime nepanaudojami. Dėl to kyla daug nepasitenkinimo, nesprendžiamos įsisenėjusios problemos, stringa pastatų renovacija. Akivaizdu, kad būtina iš esmės keisti šalies politiką daugiabučių atžvilgiu.

1.2. Šilumos gamyba

Centralizuotai tiekiamos į tinklus šilumos kiekiai ir gamybos struktūra pateikta 2 lentelėje. Tiek katilinėse, tiek elektrinėse gaminamos šilumos kiekiai per pastaruosius 16 metų sumažėjo dvigubai. Tai lėmė tam tikrus pokyčius bei problemas CŠT sistemos šilumos šaltiniuose:

- daugumoje objektų atsirado per dideli katilai ir pagalbinių įranga, kurios panaudojimo laipsnis siekia tik 11-15 proc.;
- įranga dirba neprojektiniais režimais, o tai sukelia tokias technologines problemas kaip žemas katilinių naudingumo koeficientas “netto”, dėl didelių sąnaudų „savo reikalams“, pasireiškia vandens garų kondensacija dūmų traktuose ir kaminuose – jie yra;
- praradus garo vartotojus, neretai objektuose garo katilai ir jų įranga tapo nebereikalingi;
- kai kurios katilinės užkonservuotos arba naudojamos kaip rezervinės, vandens šildymo katilai ir pagalbinių ūkis dažnai per dideli, o jų eksploatacija didina šilumos savikainą.

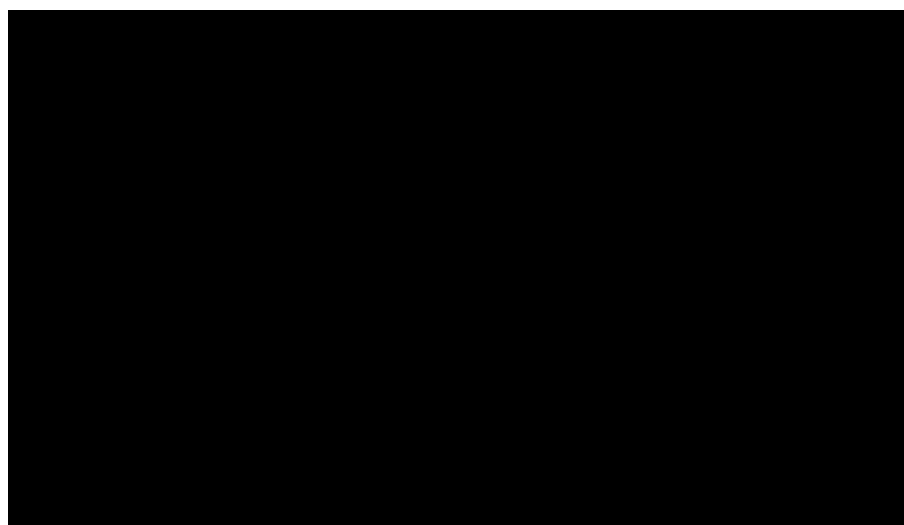
Lentelė 2. Šilumos patiekta į tinklą per metus šaltiniai ir kiekiai, GWh

Metai	Pateikta į tinklą	Pagaminta katilinėse	Pagaminta elektrinėse	Pirkta šilumos
1990	21199	11732	9467	-
1991	22669	12725	9944	-
1992	16491	9336	7155	-
1993	14881	8555	6326	-
1994	16899	9824	7075	-
1996	15118	8160	6700	258
1998	12340	n.d.	n.d.	n.d.
1999	11300	n.d.	n.d.	n.d.
2000	10233	5514,6	4413,4	305
2001	10706	5532	4689	485
2002	10632	5400,4	4623,6	608
2003	10572	5062	4161	1349
2004	10308	4830	3258	2220
2005	10110	4763	3211	2136
2006	10214	4847	3359	2007

Pagrindiniai šilumos gamybos pajėgumai Lietuvos CŠT įmonėse įrengti 1965-1989 metais (1 pav.) ir jų susidėvėjimo laipsnis gana reikšmingas,

ypač rajonuose, kur nėra gamtinių dujų, o deginamas sieringas mazutas arba kitos agresyvios kuro rūšys. „Sovietinių“ laikų įrangos komplektacija, automatizavimo lygis ir eksploatacinės charakteristikos atsilieka nuo šiuolaikinių technologijų teikiamų galimybių.

Katilų parko atnaujinimas ir modernizacija atskirose CŠT įmonėse vyksta ne vienodu tempu ir skirtingais mastais, tačiau akivaizdu, kad šis procesas įsibėgėja ir katilinėse įrengiami mažesnės galios, bet šiuolaikiniai dūmavamzdžiai katilai, kurie turi jau žymiai geresnių charakteristikų ir labiau pritaikyti prie pakitusių šilumos rinkos poreikių. Naujų katilų vienetinė galia daug mažesnė, tačiau jų skaičius žymiai didesnis, negu anksčiau įrengtų įrenginių.

paveikslėlis 1. Lietuvos CŠT įmonėse instaliuotų katilų skaičius

Absoliuti dauguma naujų katilų, skirtų dirbti gamtinėmis dujomis arba skystu kuru – dūmavamzdžiai, gamyklose pilnai sukomplektuoti garo ar vandens šildymo blokiniai katilai, kurių eksploatacija lyginant su vandens vamzdžių senaisiais katilais (PTVM, KVGGM, DKVR, DE ir panašių tipų) pademonstravo nemažai privalumų:

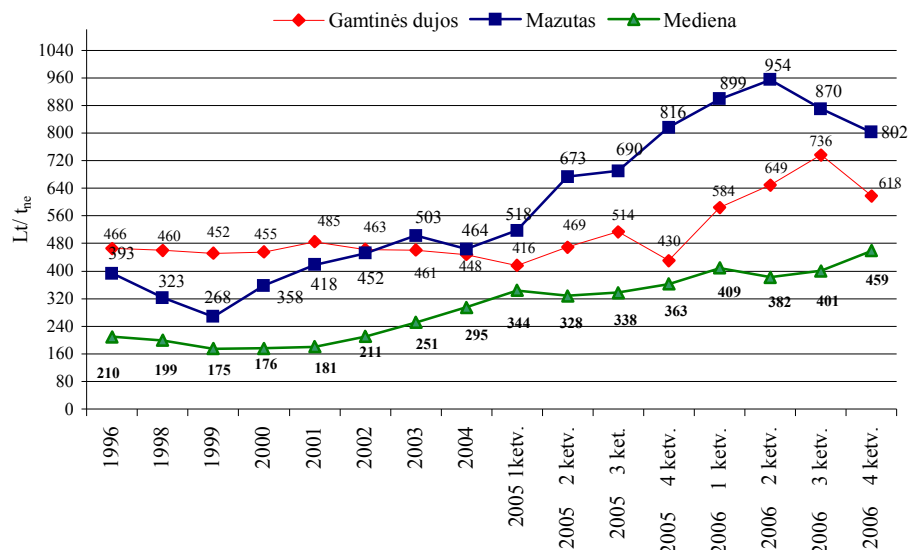
- didelis galios reguliavimo diapazonas (0-100 proc.);
- mažas hidraulinis pasipriešinimas;
- maži oro pertekliaus koeficientai;
- gali dirbti kintamo vandens debito režimu – tai ypač svarbu pereinant prie kiekybinio reguliavimo šildymo sistemose;
- esant išvystytam šilumos perdavimo paviršiui arba įrengtam ekonomizeriui pasiekiamas labai geras naudingumo koeficientas visame galios diapazone.

Senų susidėvėjusių vandens vamzdžių katilų modernizavimas pasiteisina tik didelės galios katiluose (100MW ir daugiau). Beveik visais kitais atvejais

tikslinga susidėvėjusius katilus keisti keliais mažesniais dūmavamzdžiais katilais. Tai įtikinamai parodo patirtis, sukaupta geriausiose CŠT įmonėse.

Kitas faktorius, turėjęs didelę įtaką CŠT šilumos šaltinių evoliucijai pastaruoju metu, tai pokyčiai kuro rinkoje ir aplinkosauginiai reikalavimai.

Pastarojo dešimtmečio kuro kainų kitimas pavaizduotas 2 pav. Nors Lietuvos rinkoje medienos kuras lyginant su 2000 metais pabrango daugiau kaip 2 kartus, vis tiek jis išlieka žymiai pigesnis negu gamtinės dujos, mazutas ar tuo labiau lengvieji naftos kurai ir skalūnų alyva, kurių kaina seniai perkopė 1000 Lt/t_{ne} ribą. Šios aplinkybės lėmė, kad CŠT sektoriuje sparčiai diejami biokuro katilai, kurių bendra galia artėja prie 400 MW. Pažymėtina, kad bendra CŠT nuosavuose šaltiniuose instaliuota galia sudaro apie 8000 MW, kai tuo tarpu maksimali faktinė panaudojama galia šalčiausiu metu siekia 3200 MW. Biokuro katilai, projektuoti dabartiniams šilumos vartojimo poreikiams ir jų panaudojimo laipsnis daug geresnis už kitų kuro rūšių katilus ir siekia 30-40 proc. (vidutinis metinis lyginant su maksimaliu galimu).

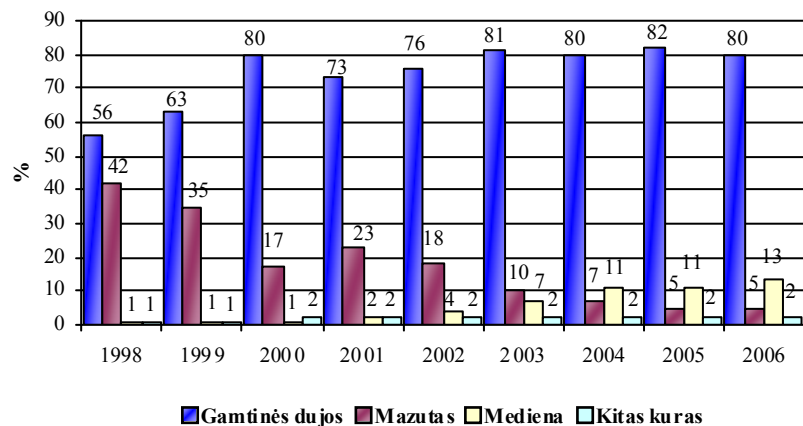
paveikslėlis 2. Vidutinių kuro kainų CŠT sektoriuje kitimas 1996-2006 metais.

Biokuro panaudojimo patrauklumą skatina ir galimybė sutaupyti CO₂ išmetimus bei užsidirbti iš atmosferos taršos leidimų (ATL) pardavimo. Daugybė įmonių jau gavo žymias sumas pajamų pardavusios šiuos leidimus arba kaupia ateičiai, kai gal būt jų prireiks didėjant iškastinio kuro suvartojimui. Kitas faktorius, nulėmęs biokuro panaudojimą – tai ES reikalavimai riboti sieringo kuro deginimą, o tai ypač aktualu rajonuose, kur

nėra gamtinių dujų.

Pereiti prie pigesnio kuro ir taip užsidirbti sąnaudų mažinimo sąskaita skatino ir „Centralizuotai tiekiamos šilumos ir karšto vandens kainų nustatymo metodika“, kuri leidžia bazinės kainos laikotarpyje nekeisti kuro balanso sudėties, tačiau sutaupytas lėšas panaudoti investicijoms susigražinti.

Šių procesų pasekmė – žymiai pasikeitusi CŠT įmonių kuro balanso struktūra, kuri pavaizduota 3 paveikslėlyje. Pagrindinis kuras išlieka gamtinės dujos, tačiau biokuro dalis jau siekia 12 proc., vis daugiau naudojama medžio granulių, šiaudų ir kitų alternatyvių kuro rūšių.

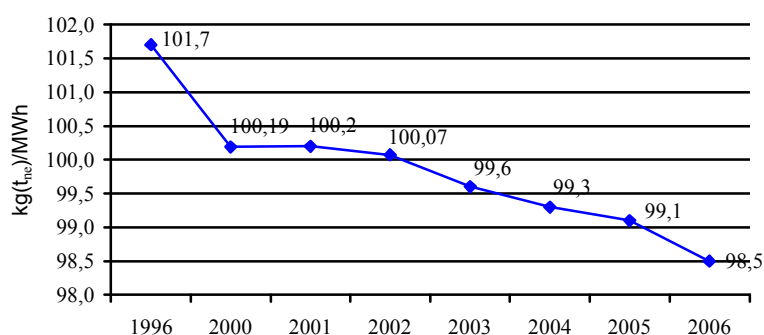

paveikslėlis 3. CŠT sektoriaus kuro balanso struktūra 1998-2006 metais.

Priėmus Šilumos ūkio įstatymą CŠT tiekimo įmonės privalo supirkti šilumą iš nepriklausomų šilumos gamintojų, jeigu tai mažina bendrąsias šilumos tiekimo sąnaudas. Kai kurios bendrovės sumažina šilumos savikainą taip apsirūpindamos pigesne šiluma. Šioje srityje įdomi patirtis sukaupta Klaipėdoje, kur vyksta netgi konkurencija tarp nepriklausomų šilumos tiekėjų. Šiame mieste nuperkama iki 30 proc. visos į tinklus pateikiamos šilumos. Daug šilumos perkama iš nepriklausomų gamintojų Kaune, Kėdainiuose, Plungėje ir t.t. Brangstant kurui nepriklausomi šilumos gamintojai savo ruožtu didina šilumos pardavimo kainas ir tai dažnai tampa ginčų su CŠT įmonėmis objektu.

CŠT įmonės atnaujindamos katilų parką ir diegdamos naujas technologijas vis efektyviau panaudoja pirminio kuro energiją. Vidutinės lyginamosios kuro sąnaudos sektoriuje (kilogramais naftos ekvivalento (n.e.) vienai MWh šilumos pagaminti) mažėja (4 pav.), o atskirose įmonėse pasiekti labai

ispūdingi rezultatai. Jeigu Lietuvos CŠT įmonių vidurkis 2006 m. yra 98,5 kg_{ne}/MWh, tai Utenos šilumos tinkluose šis rodiklis 87,2, o Radviliškyje 89,4 kg_{ne}/MWh. Tai pasiekta tobulėjant katilų parkui, įdiegiant naujas technologijas giliam dūmų šilumos panaudojimui – “sausus” ekonomaizerius arba “kondensacinius” dūmų rekuperatorius ir pan. Deja, daugelis įmonių dar atsilieka nuo šių pavyzdžių ir neefektyviai naudoja pirminį kurą. Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija tokių sąnaudų nepripažįsta ir į šilumos savikainą įskaičiuoja siektinus rodiklius – taip įmonės skatinamos greičiau diegti efektyvias technologijas

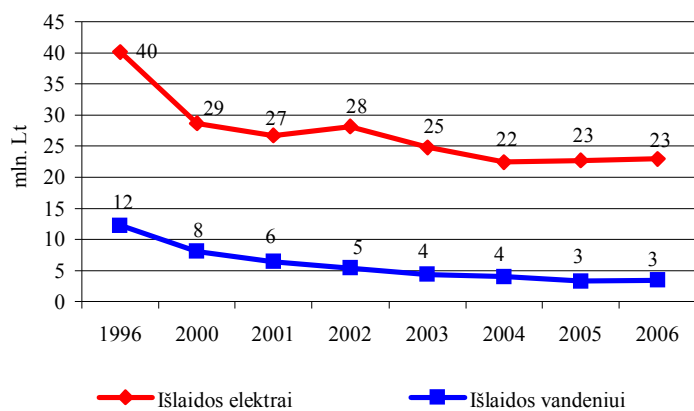

paveikslėlis 4. Lyginamosios kuro sąnaudos CŠT sektoriuje 1996-2006 m.

Brangstant elektros energijai ir šaltam vandeniui CŠT įmonės efektyviau panaudoja šiuos energnešius ir taip mažinamos išlaidos jų įsigijimui (5 pav.). Išlaidas elektros įsigijimui mažina ir mažosios kogeneracijos jėgainės, įrengtos eilėje katilinių. Taip pasigaminama pigesnė elektra ir didėja šilumos tiekimo patikimumas, esant neužtikrintam elektros tiekimui. Deja, toks “sutaupymas” naudingas įmonei, bet blogina visos elektros tiekimo sistemos ekonomiką.

Nors daugumoje CŠT įmonių šilumos gamybos šaltiniuose padaryta didelė pažanga, tačiau tolimesnei modernizacijai trukdo kai kurios aplinkybės:

- nepakankama termofikacijos skatinimo programa, todėl sunku apsispręsti dėl šilumos generatorių statybos strategijos;
- skiriant ES struktūrinių fondų paramą mažai atsižvelgiama į įmonių ekonominę būklę;
- investicijų riziką lemia kuro kainų neapibrėžtumas;

paveikslėlis 5. Išlaidos elektrai ir vandeniui centralizuotos šilumos tiekimo sektoriuje

Tolimesnės pastangos atnaujinant katilų parką, modernizuojant degimo įrangą, automatiką, bei įrengiant papildomus šilumos panaudojimo paviršius turi duoti gerus rezultatus. „Kuro diversifikavimas bei efektyvumo didinimas“ - tai trumpiausias Europos Sąjungos energetikos strategijos apibūdinimas, kuris galėtų rasti pritaikymą kiekvienoje katilinėje ar elektrinėje.

1.3. Šilumos perdavimas

Dvigubai sumažėjus šilumos realizacijai per centralizuoto šilumos tiekimo tinklus, santykinai išaugo šilumos technologiniai nuostoliai. Faktinis šilumos nuostolių dydis paaiškėjo tik tuomet, kai katilinėse bei elektrinėse ir pas vartotojus buvo įrengti šilumos apskaitos prietaisai, kurių parodymai iliustruoja, kad skirtumas tarp patiekto į tinklus ir vartotojų pirktu šilumos kiekio 1996 metais sudarė net 4877 MWh arba 32,3 proc. nuo viso į tinklus patiekto šilumos kiekio (3 lentelė). Dalis šių nuostolių susidarė dėl apskaitos ir šilumos paskirstymo problemų (komerciniai nuostoliai). Tokiu būdu prarasta šiluma kainavo net 372 mln. Lt per metus.

Lentelė 3. Šilumos perdavimo nuostoliai

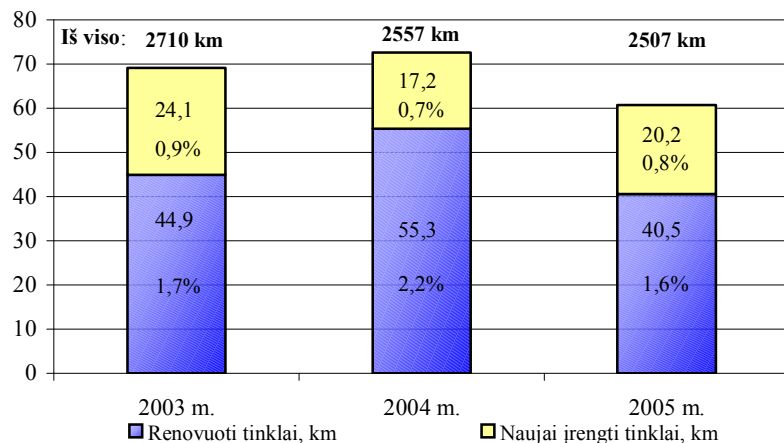
	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
GWh	4877	2708	2536	2388	2263	2165	1964	1790
%	32,3	26,5	23,7	22,5	21,4	21,0	19,6	17,5
mln. Lt	372	242	219	208	192	184	171	180

Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija skatindama kuo greičiau tvarkyti šilumos perdavimo tinklus nepripažino faktinių šilumos perdavimo nuostolių, o tik norminius (teorinius), kurie paprastai būna gerokai mažesni negu faktiniai.

CŠT įmonės tinklus tvarkė pirmiausiai decentralizuodamos grupines šilumokaitines (išnyko karšto vandens trasos ir jų nuostoliai), keitė susidėvėjusius vamzdynus naujais (ekonomiškai šis keitimas retai apsimoka), dalis vamzdynų panaikinti, kai kur šilumos ruošimas buvo decentralizuotas, visuotinai įdiegta šilumos apskaita pas vartotojus ir t.t. Šių pastangų dėka šilumos perdavimo nuostoliai (technologiniai ir komerciniai) per dešimtmetį sumažinti beveik du kartus, o vartotojų mokėjimai už juos sumažėjo net 200 mln. Lt. per metus. 2006 metais šilumos nuostoliai dar labiau sumažinti ir vidutiniškai siekė tik 17,5 proc., bet dėl žymaus kuro pabrangimo tais metais pinigine nuostolių vertė vėl išaugo (3 lentelė).

Atskirose CŠT įmonėse šilumos perdavimo nuostoliai gana skiriasi. Tai įtakojo tinklų dydžio ir konfigūracijos palikimas iš "sovietinių" laikų, stambių vartotojų atsijungimas, renovacijos mąstai ir pan. 2006 metais mažiausi perdavimo nuostoliai buvo Alytuje – 12,7 proc., kai tuo tarpu Biržuose – 27,3 proc., Varėnoje – 31 proc.

Kadangi vamzdynų keitimas atsiperka tik per ilgą laiką jų atnaujinimas vyksta gana lėtai – per metus pakeičiama tik 1-2 proc. visų vamzdynų ir vidutiniškai iki 1 proc. įrengiama naujų vartotojų pajungimui. Bendras termofikacinio vandens tinklų ilgis mažėja (6 pav.), dažniausiai įrengiami mažesnio diametro ir žymiai geresnės izoliacijos vamzdynai.

paveikslėlis 6. Naujai įrengti ir renovuoti tinklai 2003–2005 metais.

2007 metais patvirtintoje Nacionalinėje energetikos strategijoje keliamas uždavinys iki 2015 metų pakeisti 75 proc. CŠT įmonėse eksploatuojamų "senųjų" vamzdynų. Įvertinant, kad iki 2005 metų buvo pakeista tik apie 10 proc. visų termofikacinio vandens tinklų, investuojant apie 80-90 mln. Lt per metus, šis uždavinys sunkiai įgyvendinamas. Tam tikslui investicijas į

tinklus reikia padidinti 2-3 kartus, o šilumos savikaina dėl amortizacijos padidėtų 7-13 proc. Tokiam tinklų atnaujinimui reikia panaudoti 1400-2000 mln. Lt per 9 metus. Žinant, kad neretai įmonių ekonominė padėtis yra gana prasta, kreditiniai ištekliai riboti, tad be išorinių šaltinių tokių investicijų mastą sunku įgyvendinti.

Vakarų šalyse eksploatuojamų šiuolaikinių, su gera termoizoliacija, optimalaus dydžio vamzdynų technologiniai šilumos nuostoliai sudaro apie 10-12 proc. Akivaizdu, kad vien dėl šilumos taupymo vamzdynų keitimas dažniausiai nėra tikslingas, nes sunkiai atsiperka. CŠT renovacija ir keitimo prioritetai siejami su šiais faktoriais:

- fizinis susidėvėjimas (korozija);
- patikimumo (rezervavimo) užtikrinimas;
- tinklų konfiguracijos ir pralaidumo optimizavimas;
- naujų vartotojų pajungimas ir kt.

CŠT įmonių patikrinimai rodo, kad žymiai suprastėjo termofikacinio vandens vamzdynų eksploatacijos kokybė atskirose įmonėse. Tai kelia didelį pavojų eksploatuojamų vamzdynų ilgaamžiškumui ir patikimumui. Šio pastebėjimo priežastys:

- decentralizavus CŠT įmones, sumažėjo inžinierinė ir technologinė kvalifikacija, ypač smulkiose rajoninėse įmonėse;
- dėl lėšų taupymo atsisakyta cheminių-šiluminių bandymų, laboratorijų ir nebeliko centralizuoto aptarnavimo, užtikrinančio šių procesų priežiūrą ir kokybę;
- daugelyje įmonių nebeliko garo vartotojų, todėl nutraukta garo gamyba, sustabdyti gariniai deaeratoriai, o alternatyvioji cheminė deaeracija dažnai vykdoma fiktyviai ir nepatikimai;
- nevykdomi pagrindiniai “Katilinių įrenginių įrengimo taisyklių” ir kitų teisės aktų reikalavimai, susiję su termofikacinio vandens priežiūra ir apdorojimu;
- vandens paruošimas apsiriboja mechaniniu filtravimu ir Na katijonitiniu minkštinimu, pasikliaunant komercinių struktūrų patarimais ir nesant pakankamos kvalifikacijos bei atsakomybės.

Vakarų šalyse tinklų eksploatacija, tame tarpe vandens paruošimas yra ne tik pačių įmonių, bet ir draudimo kompanijų rūpestis. Lietuvoje centralizuotos šilumos tiekimas kol kas prižiūrimas valstybės ir todėl turėtų būti daugiau administracinio dėmesio skiriama brangaus turto patikimumui bei ilgaamžiškumui užtikrinti.

Šiuolaikinės diagnostikos ir apsaugos priemonės dar retai taikomos tinklų eksploatacijoje. Šiluminės izoliacijos monitoringui ir pratekėjimų paieškai retai naudojami termovizoriai, ultragarsiniai jutikliai, infraraudonųjų spindulių kameros. Vamzdynų antikorozinei apsaugai skirtos priemonės: „bedeguninis“ vandens režimas, inhibitorinės plėvelės, „alternatyvūs“ deaeratoriai ir pan. beveik nenaudojami CŠT įmonėse, kai tuo tarpu tai įprastos priemonės Vakarų šalyse.

1.4. CŠT sektoriaus ekonomika

Nuo 2000 metų CŠT sektorius pradėjo dirbti iš esmės rentabiliai, šilumos rinka ir ekonomika stabilizavosi (4 lentelė), tačiau naują trikdį sukėlė 2005-2006 metais smarkiai išaugusios visų rūšių kuro kainos (2 pav.). Beveik visos įmonės 2006 metus baigė nuostolingai arba su nežymiu pelnu. Dalis su tuo susijusių nuostolių palikta „praryti“ pačioms įmonėms taip amortizuojant šilumos kainų šuolį, tačiau įmonės bus priverstos daugiau skolintis, o skolas su palūkanomis turės gražinti tie patys vartotojai.

Lentelė 4. Centralizuoto šilumos tiekimo ekonominė raida

	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Realizuota šilumos GWh	10241	7523	8164	8244	8309	8142	8126	8408
Pajamos mln. Lt	767	839	938	960	957	924	914	1008
Sąnaudos mln. Lt	1151	915	925	926	898	874	872	1024
Pelnas mln. Lt	-384	-76	13	35	58	50	42	-16
Palūkanos mln. Lt	37	38	37	29	15	12	9	8

Kaip kito vidutinė šilumos savikainos struktūra iliustruoja (8 pav.). Nepaisant infliacijos, paslaugų ir darbo užmokesčio brangimo, 2000-2005 metais pastoviosios sąnaudos sudarė 5,16 – 5,4 ct/kWh ir buvo stabilios arba mažėjo. Tai ne tik taupymo, bet ir vis efektyvesnio darbo CŠT sektoriuje požymis.

Mažėjant sektoriaus nuostolingumui buvo mažiau skolinamasi – palūkanos sumažėjo daugiau kaip keturis kartus. Bendri CŠT įmonių ilgalaikiai įsipareigojimai 2005 pabaigoje buvo 240 mln. Lt, o trumpalaikiai 312 mln.Lt. Žinant, kad 2006 metais šilumos kainos stipriai atsiliko nuo kuro brangimo tempų, tikėtina, kad įmonių skolos ženkliai išaugs.

1.5. Lietuvos CŠT sektoriaus raidos apibendrinančios išvados

Apibendrinant Lietuvos CŠT sektoriaus vystymąsi nepriklausomybės laikotarpiu sąlyginai galima suskirstyti į keletą etapų, kuriems būdingi specifiniai bruožai.

1991-1996: CŠT įmonės AB „Lietuvos energijos“ sudėtyje, vieninga techninė ir ekonominė politika, dideli šilumos vartotojų praradimai, nuostolinga veikla, menkos investicijos, prastėjanti ekonominė būklė;

1997-2000: CŠT įmonės perduotos savivaldybių nuosavybėn, įvedamos ekonominės kainos, įmonių valdymas ir techninė politika tampa savarankiška ir diferencijuojasi, gerėja ekonomika, vyksta restruktūrizacija;

2000-2005: šilumos rinka stabilizavosi, prasidėjo nuomos ir privatizavimo procesai, atnaujinamas katilų parkas, plinta biokuras, intensyviai mažinamos sąnaudos ir nuostoliai perdavimo tinkluose, dauguma įmonių pradėjo dirbti rentabiliai;

2006-?: žymiai išauga visų rūšių kuro kainos, susidaro dideli finansiniai nuostoliai, po „Telšių avarijos“ griežtinami reikalavimai šilumos tiekimo patikimumui, atsiranda galimybės pasinaudoti ES paramos fondų lėšomis ūkiui atnaujinti.

2 DABARTINĖ LIETUVOS CŠT ŠILUMOS KAINODARA

Pats paprasčiausias monopolinių įmonių kainodaros principas yra vadinamasis „sąnaudos plius pelnas“ metodas, kurio esmė – kasmetinis sąnaudų revizavimas ir koregavimas pagal faktinius įmonių duomenis. Iš esmės šis būdas buvo taikytas Lietuvoje iki 2003 metų. Patirtis parodė, kad labai sudėtinga kvalifikuotai ir objektyviai nustatyti sąnaudų būtinumą atskiros įmonės duomenų pagrindu. Kildavo daug ginčų tarp šilumos tiekėjų, savivaldybių, reguliuotojų, vartotojų gynėjų ir pan. Tokia kainodara pasidarė grėsminga į Lietuvos CŠT sektorių atėjusiam privačiam kapitalui, kuris suinteresuotas uždirbti kuo didesnę pelną. Lengviausias būdas tai pasiekti – „pūsti sąnaudas“ ir „gauti“ kuo aukštesnę šilumos kainą. Ginčiuose dėl sąnaudų pagrįstumo, kaip įprasta, stipresnioji pusė yra šilumos tiekėjas, todėl kyla grėsmė, kad jis nepagrįstai gali padidinti šilumos kainas kiekvieno skaičiavimo metu, kadangi įvertinti kiek pagrįsti atskiri techniniai ir ekonominiai rodikliai dažnai labai sunku, reikalinga operuoti analogiška informacija, o kontrolierius ar reguliatorius turi būti labai aukštos kompetencijos.

Vienas svarbiausių principų, padedantis užtikrinti kainodaros efektyvumą ir kuris vis plačiau taikomas energetikos įmonių reguliavime - tai ilgalaikių (bazinių) šilumos kainų nustatymo ir kasmetinio perskaičiavimo principas, kuris naudojamas Lietuvos centralizuoto šilumos tiekimo sektoriuje nuo 2003 metų. Šis principas suformuluotas Šilumos įstatyme ir atitinkamai Metodikoje:

53. Šilumos bazinė kaina nustatoma ne trumpesniam kaip 3 metų ir ne ilgesniam kaip 5 metų laikotarpiui ir antrais bei kitais jos galiojimo metais taikoma perskaičiuojant šilumos kainas, atsižvelgiant į šioje Metodikoje numatytus infliacijos, realizuotos šilumos kiekio, kuro ir perkamos šilumos kainų, nusidėvėjimo (amortizacijos) ir kitų, nuo tiekėjo veiklos nepriklausančių veiksnių sąlygojamo sąnaudų pokyčio koregavimo koeficientus.

Šio principo esmė, kad visos šilumos gamybos, perdavimo ir pardavimo sąnaudos detaliai analizuojamos taikant palyginamąją analizę ir skaičiuotinus norminius dydžius kas 3-5 metai ir „užšaldomos“ bazinės kainos laikotarpiui, o kasmetiniuose koregavimuose perskaičiuojama tik pagal objektyvius makroekonominius rodiklius. Taip šilumos vartotojai apsaugomi nuo nepagrįsto sąnaudų „išpūtimo“ nuolatiniuose ginčiuose nustatant kainas, kurie kyla taikant „sąnaudos plus pelnas“ kainodarą. Tokiuose ginčiuose, kaip įprasta, stipresnioji pusė yra šilumos tiekėjas, todėl kyla grėsmė, kad jie nepagrįstai gali padidinti šilumos kainas kiekvieno skaičiavimo metu. Siekiant to išvengti, kasmetinis kainų perskaičiavimas pagal paprastus ir aiškiai apibrėžtus kriterijus užtikrina kainų skaidrumą ir stabilumą.

Kita svarbi aplinkybė būdinga Lietuvos CŠT sektoriui – šilumos tinklai, daugybės savivaldybių išnuomoti penkiolikai ar daugiau metų privatiems operatoriams. Jų disponuojami finansiniai resursai, vadybiniai ir administraciniai gebėjimai turi būti nukreipti efektyviam ir greitam šilumos ūkio problemų sprendimui. Ilgalaikių šilumos kainų sistema skatina nuomininkus, kaip ir savivaldybių valdomas įmones, užsidirbti mažinant sąnaudas ir didinant veiklos efektyvumą. Jeigu po bazinių kainų nustatymo šilumos tiekėjas sugeba sumažinti kaštus, sutaupytos lėšos lieka jo dispozicijoje iki kitos bazinės kainos nustatymo. Formuojant naują bazinę kainą efektyvumu sukurta nauda perduodama šilumos vartotojams. Tokia „skatinamoji“ kainodara plačiai taikoma energetikos monopolijų reguliavime ir davė gerų rezultatų Lietuvos CŠT sektoriuje.

2002-2006 metais - iki kuro kainų šuolio - pagrindiniai techniniai-ekonominiai CŠT įmonių rodikliai sparčiai gerėjo. Biokuro naudojimas pasiekė 17 proc. bendrame kuro balanse, šilumos nuostoliai perdavimo tinkluose sumažėjo beveik perpus, pagerėjo kuro konversijos efektyvumas ir t.t.

Ilgalaikių kainų principas seniai naudojamas Vakarų Europos šalyse, kur CŠT sistemos optimalios, o šilumos kainos susiformavę ir nekelia vartotojams įtarimų. Rytų bei Centrinėje Europoje šis metodas derinamas su periodiniu kainų peržiūrėjimu, nes CŠT sistemos dar stipriai keičiasi dėl atsijungimų, kuro pasikeitimo ir kitų priežasčių, todėl būtina jas revizuoti pasidalijant pasiekimais ar nuostoliais su šilumos vartotojais. Vakarų

Europos šalyse (pvz., Italija), kur CŠT sistemos stabilios, šilumos kainos tik perskaičiuojamos pagal kuro kainų ir infliacijos indeksus. Čekijoje bazinės kainos revizuojamos tik CŠT įmonėse, kur kainos aukštesnės už šalyje nustatytą analogiškų įmonių kainų vidurkį, o kurios žemesnės - tik indeksuojamos, nekeičiant struktūros ir t.t.

Svarbu atkreipti dėmesį, kad „bazinės“ kainos skiriasi nuo „maksimalių“ kainų metodologijos, kuri taikoma gamtinių dujų ir elektros sektoriuose. Tiekėjas, taikantis „maksimalių“ kainų principą gali bet kada taikyti žemesnę kainą, prisiimdamas pasekmes savo rizikai ir nuostoliams. Tuo tarpu „bazinė“ kaina yra privaloma visiems subjektams, o žemesnę kainą galima taikyti tik tuo atveju jeigu tiekėjas nurodo šaltinį iš kurio bus kompensuojamos negautos pajamos. Komisija yra leidusi taikyti žemesnes kainas, kai negautos pajamos buvo dengiamos iš savivaldybių biudžetų, tiekėjo disponuojamo realaus pelno sąskaita ir pan. Toks principas apsaugo CŠT įmones ir šilumos vartotojus nuo papildomų nuostolių, kai savivaldybių skiriama CŠT įmonės administracija negali atlaikyti „šeimininkų“ spaudimo nepagrįstai mažinti šilumos kainas dėl politinių ar kitų motyvų. Vėliau tokius „kainų sumažinimus“ šilumos vartotojams vis tiek tektų apmokėti tik jau su palūkanomis.

Tokia metodologija užkerta kelią populistiniams sprendimams šilumos ūkyje ir užtikrina jo gyvybingumą. Vis daugiau šalių pereina prie tokios kainodaros, priimdamos atitinkamus įstatymus ir kurdamos nacionalinius Energetikos reguliuotojus (Latvija, Ukraina ir t.t.). **Ilgalaikių bazinių kainų taikymas Lietuvoje yra pažangus kainodaros principas, derinantis šilumos vartotojų ir tiekėjų ekonominius interesus.**

2.1. Būtinųjų sąnaudų nustatymas, pagrįstas lyginamąja analize ir skaičiuotinais normatyvais

Kitas svarbus principas, taikomas dabartinėje Lietuvos šilumos kainodaroje – tai būtinųjų sąnaudų nustatymas naudojant lyginamąją analizę ir skaičiuotinus norminius dydžius – pagal tuos rodiklius, kuriuos galima palyginti arba suskaičiuoti teoriškai .

59. Šilumos tiekėjų veiklos efektyvumas bei sąnaudų pagrįstumas vertinamas atliekant lyginamąją analizę, t. y. lyginant tiekėjo veiklą su kitų atitinkamai šilumos tiekėjų grupei priklausančių tiekėjų veikla. Lyginamosios analizės rodiklius skaičiuoja Komisija, vadovaudamasi Lyginamosios analizės aprašu. Komisijos įvertinti atitinkamos šilumos tiekėjų grupės lyginamosios analizės rodikliai skelbiami viešai. Šie rodikliai yra pagrįstas šilumos tiekėjo veiklos užduotims ir sąnaudoms nustatyti.

2003 metais Komisijoje buvo pradėta įdiegti informacinė sistema, kurios pagalba renkami, analizuojami ir apibendrinami CŠT įmonių techniniai-

ekonominiai rodikliai, kurių pagrindu formuojami norminiai arba siektini dydžiai, kurių privalo siekti šilumos tiekėjai. Šie rodikliai skelbiami viešai Komisijos tinklapyje (Šilumos tiekėjų lyginamosios analizės rodikliai). Skaičiuojant bazines kainas įskaičiuojami faktiniai rodikliai, jeigu jie geresni už norminius, bet jeigu blogesni - priimami norminiai dydžiai, o šilumos tiekėjai turi kuo greičiau juos pagerinti, kadangi šių sąnaudų padengimui nenumatytos lėšos. Palyginamoji analizė, pritaikyta adekvačioms sąnaudoms palyginti yra efektyvus instrumentas parodyti neūkiškumą ir galimybes pagerinti vieną ar kitą veiklos sferą. Tai leidžia išeliminuoti nepagrįstas sąnaudas, apsaugoti šilumos vartotojus nuo permokų už šilumos tiekimą. Išimtys daromos tik tiems atvejams, kai yra objektyvios ar sunkiai pašalinamos priežastys, kurios neleidžia pasiekti norminių dydžių. Palyginamąją analizę padaro skaidresne ir patikimesne šilumos tiekimo sąnaudų skirstymas į **gamybos, perdavimo ir pardavimo veiklas**, kaip numatyta ŠŪIP įstatyme. Vartotojai, savivaldybių darbuotojai ir t.t. gali palyginti faktinius šilumos tiekėjų rodiklius su norminiais ir įvertinti bendrovės veiklos efektyvumą bei sąnaudų pagrįstumą.

Šilumos nuostoliams perdavimo tinkle įvertinti naudojama Ūkio ministerijos patvirtinta metodika, kuri įvertina tik teorinius šilumos nuostolius, kurie kaip taisyklė mažesni negu realūs. **Tai stiprus ekonominis spaudimas šilumos tiekėjams mažinti šilumos nuostolius trasose, nes negauna pajamų už viršnorminius šilumos nuostolius.** Tokių nuostolių skaičiavimą gali atlikti tik kvalifikuotas specialistas, įvaldęs atitinkamą kompiuterinę programą. Tai būtų sunkus (gal ir beprasmiškas) uždavinys, pavyzdžiui, mažųjų savivaldybių darbuotojams.

2.2. Efektyvumo užduotis šilumos kainodaroje

Šis kainodaros principas, skatinantis šilumos tiekimo efektyvumą – tai papildomai nustatoma efektyvumo užduotis, kuri taikoma papildomai su „nurėžtais“ per didelių sąnaudų straipsniais nustatant šilumos bazines kainas.

60. Nustatydama šilumos bazines kainas, Komisija nustato efektyvumo didinimo koeficientą, taikomą perskaičiuojant šilumos kainas ir lygų pusei šilumos kainos perskaičiavimo ataskaitinio laikotarpio infliacijos dydžio, tačiau ne didesnį kaip 3 proc. Infliacija skaičiuojama remiantis Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės skelbiamais vartotojų kainų indeksais, įvertinus jų pasikeitimą nuo bazinės kainos įsigaliojimo mėnesio iki atitinkamo šilumos kainos perskaičiavimo ataskaitinio laikotarpio pabaigos.

Įvertinant tai, jog metinė infliacija pastaruju metu siekia dviženklį skaičių, tai efektyvumo didinimo koeficientas siekia 3 proc., ir tai gana didelis spaudimas šilumos tiekėjams geriau dirbti, kadangi, priešingu

atveju, bus „suvalgomas“ norminis pelnas (didės nuostoliai).

2.3. Pagrįsto rentabilumo užtikrinimas.

Vienas iš svarbiausių bendrovės gyvybingumo pagrindų - rentabili veikla. Lietuvos CŠT sektorius iš esmės pelningai dirbo 2003-2005 metais, kai buvo jau nustatytos ekonomiškai pagrįstos kainos ir „santykinai stabili“ kuro rinka. Tais metais bendras pelnas siekė 34-58 mln. Lt, esant maždaug 900 mln. Lt apyvartai. Vėliau, prasidėjus kuro kainų šuoliškam augimui, šilumos kainos atsiliko ir 2007 metais buvo patirtas beveik 100 mln. Lt bendras visų įmonių nuostolis. Tai viena iš priežasčių, kad vien palūkanos bankams ir kitoms finansinėms institucijoms nuo 8,4 mln. Lt padidėjo iki 18,1 mln. Lt 2007 metais. **Tai rodo, kad dabartinis CŠT sektoriaus reguliavimas ir kainodara neužtikrina rentabilios veiklos.**

Pelno normos nustatymui formuojant bazinę šilumos kainą nuo 2008 metų naudojamas WACC metodas, kurio esmė užtikrinti kapitalo grąžą:

Šilumos gamybos bei perdavimo veiklos normatyvinis pelnas skaičiuojamas pagal priklausomybę:

$$NP = (K_{bv} + C) \times \frac{WACC}{100} ; \text{ (tūkst. Lt)} \quad (2)$$

čia

K_{bv} – šilumos gamybos ar perdavimo veiklos reguliuojamo turto (nuosavo ir išsinuomoto) vertė, tūkst. Lt;

C – teisės aktų nustatyto privalomo rezervinio kuro atsargų kiekio vidutinė metinė ataskaitinio laikotarpio vertė, tūkst. Lt;

$WACC$ – vidutinė svertinė kapitalo kaina, %.

WACC apskaičiuojama kaip nuosavo ir skolinto kapitalo pelno normų svertinis vidurkis. Pelnas nuo nuosavo kapitalo susietas su euroobligacijų bei tarpbankinių paskolų dydžiu pridėdant verslo rizikos Lietuvoje koeficientą, kurį nustato tarptautinės organizacijos. Pelno norma nuo skolinto kapitalo prilyginama ilgalaikių paskolų vidutinei normai, neviršijant dabartinės tokių paskolų prieinamų rinkoje palūkanų dydžio.

Kitose šalyse pelno normavimas vykdomas įvairiai, tačiau naudojami du pagrindiniai principai: pelnas siejamas su apyvarta (dažniau naudojamas metodikose „sąnaudos + pelnas“) ir siejamas su veikloje naudojamu kapitalu (maksimalių ir bazinių kainų metodikose). Pastaruoju atveju leidžiama papildomo pelno užsidirbti efektyvumo ir sąnaudų mažinimo sąskaita, bet dažniau vistiek nustatoma pelno riba, kurios negalima viršyti. Pavyzdžiui,

Latvijoje leidžiama gauti pelną, prilygintą 9 % vidinės gražos normai (IRR) nuo veiklai naudojamo turto vertės. Viršytas pelnas perduodamas vartotojams. Lietuvoje dabartinėje metodikoje nustatytos dvi maksimalaus pelno ribos:

87. Jeigu šilumos tiekėjo vidutinė faktinė dviejų paskutinių metų pelno norma (normatyvinio pelno santykis atitinkamai su reguliuojamo turto verte šilumos gamybos ir perdavimo veikloje ir normatyvinio pelno santykis su metinėmis sąnaudomis šilumos pardavimo veikloje) viršija atitinkamai veiklai Komisijos nustatytą tiekėjo vidutinę svertinę kapitalo kainą daugiau kaip 2 procentiniais punktais (pirmoji riba), kitais metais šios veiklos kaina mažinama 50 proc. pelno viršijimo sumos. Jei šilumos tiekėjas viršija nustatytą vidutinę svertinę kapitalo kainą daugiau kaip 6 procentiniais punktais (antroji riba) - mažinama visa pelno viršijimo suma virš antrosios ribos ir 50 proc. normatyvinio pelno viršijimo sumos virš pirmosios ribos. Paskutinių bazinės kainos galiojimo laikotarpio metų pelno viršijimo suma įvertinama koreguojant naujo bazinių kainų laikotarpio pelną.

Tai atitinka kitų Lietuvos energetikos sektorių pelno ribojimo praktiką. Kartu reikia pažymėti, kad toks norminio pelno skaičiavimo metodas palankus CŠT bendrovių nuomininkams, nes sudaro galimybes, esant normaliai ekonominei situacijai, gauti santykinai didelį pelną nuo išsinuomoto turto. Tokia paskata priimtina „sunkmečiu“ siekiant pritraukti ekonomiškai ir administraciškai pajėgius operatorius, kad padėtų išspręsti šilumos tiekimo problemas, tačiau esant rentabiliai sektoriaus veiklai atsiranda rizika „perinvestavimo“ ir nepagrįsto pelno gavimui nuo išsinuomoto turto. Dabartinėje metodikoje [1] naudojamas principas, kad pelno skaičiavimo bazė yra tik nuosavas, t.y. investuotojų sukurtas turtas, suteikiant galimybę gauti didesnę gražą negu bankuose, buvo teisingesnis, nes:

- 1) nebuvo galimybės pasinaudoti išsinuomotu turtu priskaičiuojant nuo jo pelno normą;
- 2) papildomas pelnas nebuvo ribojamas, bet jis galėjo būti uždirbamas tik efektyvumo gerinimo sąskaita;
- 3) bendrovių pastangos buvo nukreiptos į sąnaudų mažinimą, bet ne reguliuojamo turto vertės didinimą;

Dabartinis norminio pelno skaičiavimo principas gali paskatinti į CŠT bendroves ateiti „avantiūristinius“ nuomininkus, kurie sieks pasinaudoti išsinuomotu turtu, kad galėtų gauti greitą bet neuždirbtą pelną. Dabartinį pelno skaičiavimo principą reikėtų gerai išanalizuoti ir galbūt pakoreguoti.

Šilumos gamybos šaltinių ir tinklų eksploataciją reglamentuoja įvairūs teisės aktai, priežiūros funkciją atlieka Valstybinė energetikos inspekcija (VEI) ir kitos institucijos, todėl einamieji eksploatacijos ir remonto darbai iš esmės atliekami laiku ir tai užtikrina minimalųjį CŠT sistemų patikimumą. Visos CŠT įmonės, tiek valdomos savivaldybių, tiek ir investuotojų teikia Komisijai ataskaitas ir planus apie eksploatacijos ir remonto kaštus, iš kurių matosi pagrindinių priemonių susidėvėjimo laipsnis ir eksploatacijos kokybė, kuri tiesiogiai įtakoja atitinkamas sąnaudas.

Norint iš esmės pagerinti naudojamos įrangos ilgalaikį patikimumą ir efektyvumą, dažniausiai reikia iš esmės pakeisti ar atnaujinti įrenginius, juos automatizuoti, įdiegti naujas technologijas ir pan. Tai yra reikalingos investicijos, kurias turi pasiūlyti ir pagrįsti šilumos tiekėjas, o savivaldybės ir Komisija derina. Šis suderinimas traktuojamas kaip leidimas įgyvendinti investicinį planą, o sukurto naujo turto kaštus įtraukti į šilumos savikainą. Nustatant bazines šilumos kainas, į savikainą įtraukiamas praėjusių metų faktinis amortizacinių atskaitymų ir nusidėvėjimo dydis:

76.2. Ilgalaikio materialaus ir nematerialaus turto nusidėvėjimo (amortizacijos) sąnaudos. Turto nusidėvėjimo (amortizacijos) sąnaudos skaičiuojamos nuo atitinkamos veiklos ataskaitinio laikotarpio reguliuojamo turto vertės pagal Metodikos priede nurodytus ilgalaikio materialaus ir nematerialaus turto nusidėvėjimo (amortizacijos) normatyvus, taikant tiesiogiai proporcingą nusidėvėjimo metodą.

Šilumos bazinių kainų perskaičiavimo metu amortizacija koreguojama dydžiu pagal numatomo sukurti reguliuojamo turto vertę. Jeigu investicijos faktiškai buvo neatliktos (kas kontroliuoja?) amortizacija sekančiais metais koreguojama:

$S_{nusid\ t}$ – numatytų investicijų nusidėvėjimo (amortizacijos) sąnaudos, nustatytos bazinės šilumos kainos skaičiavimuose, atėmus per šilumos kainos perskaičiavimo ataskaitinį laikotarpį investicijų plane numatytų, bet neatliktų, taip pat atliktų, bet su Komisija nesuderintų investicijų ilgalaikio turto nusidėvėjimo

(amortizacijos) sąnaudas ir pridėjus kitų bazinės šilumos kainos galiojimo metų planuojamų investicijų nusidėvėjimo (amortizacijos) sąnaudas, tūkst. Lt.

Dabartinė šilumos kainų metodika leidžia finansuoti naujas investicijas iš esmės tik nusidėvėjimo (amortizacijos) sąnaudų dydžiu. Kadangi pati Komisija derina nusidėvėjimo normatyvus, ir taiko tiesiogiai proporcingą nusidėvėjimo metodą, tai akivaizdu, jog šių lėšų nepakanka naujajam turtui įsigyti ir įmonės yra priverstos vėl skolintis, o palūkanas traukti į savikainą. Fizinio nusidėvėjimo laikotarpis taikomas CŠT sektoriuje dažniausiai yra 15-25 metai, tuo tarpu prieinamos bankų paskolos skiriamos 5-7 metams. Senojo neperkainuoto turto vertė maža, o jis ir amortizuotas, todėl ir bendros amortizacijos sumos (100-110 mln. Lt) nepakanka investicijoms finansuoti. CŠT sektoriaus 2002-2007 metų statistika rodo, kad kasmetinės investicijos amortizaciją žymiai viršija ir siekia 200-250 mln. Lt.

Toks investicijų finansinis aprūpinimas ir problemų sprendimo atidėjimas labai apsunkina silpnesnių, kai kurių savivaldybių valdomų įmonių padėtį. Jų skolinimosi galimybės ribotos ir todėl trąsų bei kitų patikimumą lemiančių įrenginių atnaujinimas vyksta lėtai. Iš kitos pusės, ekonominė dalies šilumos vartotojų padėtis yra dar gana sunki ir jie sunkiai gali susimokėti už didelius šilumos kiekius vartojamus nerenovuotose daugiabučiuose. Ekonominė situacija, šilumos vartotojų mokumas ir šilumos kainų dydis yra gana skirtingi atskirose savivaldybėse. Įvertinant šiuos ir kitus faktorius **kainodara galėtų diferencijuotai taikyti investicijų finansavimo „iš tarifo“ ir „paskolomis“ santykį pagal atskiras savivaldybes ar įmones.** Šio santykio dydį turi lemti finansinė analizė, kuri nustatytų koks kapitalo sukūrimo modelis yra naudingesnis galutiniam šilumos vartotojui. Deja, reta įmonė tokią analizę daro.

Savivaldybių tarybos kartais nederina investicijų, skirtų patikimumui užtikrinti, nes jos neatsiperkančios ir didina šilumos kainą. Pasitaiko atvejų, kai savivaldybių administracijos bando į investicinius planus įtraukti ir šilumos vartotojų sąskaita atlikti nesusijusius darbus: iškelti trasas atlaisvinant žemę kitiems statiniams, sutvarkyti miesto gerbūvį ir pan.

Dabartiniame šilumos ūkio reguliavime taip pat ir kainodaroje yra numatyta iš esmės apsauga tik nuo „per didelių investicijų“, bet nėra mechanizmų, apsaugančių nuo „per mažų investicijų“.

Valstybinė energetikos inspekcija ir Valstybinė kainų ir energetikos

kontrolės komisija turėtų gauti daugiau įgaliojimų ne tik saugoti vartotojus nuo nepagrįstų investicijų, bet ir įpareigoti šilumos tiekėjus daryti investicijas, siekiant užtikrinti patikimą ir efektyvų CŠT sistemų darbą.

Kai kurios šalys (pvz., Latvija) leidžia šilumos tiekėjams visą metinę investicijoms reikalingą sumą įtraukti į pelną (jei ši suma viršija amortizacinių atskaitymų dydį, amortizacija minusuojama iš sąnaudų). Panaši metodologija naudojama ir kitose šalyse, nes kainodara turi užtikrinti sistemų atnaujinimą ir plėtrą. Deja, pereinamosios ekonomikos šalyse tai tampa sunkia našta šilumos vartotojams, kurie dar nepajėgūs finansuoti gana brangių šilumos ūkio investicinių projektų ir todėl ieškoma išlygų, kaip šį procesą „nustumti į ateitį...“.

Lietuvoje investicinių ir finansinių problemų sprendimui pasitelkti nuomininkai, kurie dabar valdo apie 50 proc. šilumos tiekimo rinkos (skaičiuojant pagal apyvartą). Savivaldybių sudarytose nuomos sutartyse dažniausiai įrašyti įsipareigojimai investuoti tam tikras pinigų sumas pagal atskirus objektus. Patirtis parodė, kad greitai ir dideliais mąstais sukurtas turtas labai padidino amortizacijos sąnaudas ir dėl to atskirose savivaldybėse išaugo šilumos kainos. Investicijos, orientuotos tik į dujinį kurą (Akmenė, Anykščiai,...), davė rezultata, kad šilumos kainos dabar čia aukščiausios. Nei Komisija, nei kitos institucijos nedaro atliktų investicijų efektyvumo analizės ir nerengia rekomendacijų ar kitokių gairių investicijų pasirinkimui. Ši politika iš esmės palikta CŠT įmonių sprendimui, kurios, ypač mažosios, ne visuomet pasirenka optimalų kelią ir investicijų apimtį.

Dabartinėje kainodaroje, skatinamos efektyvios investicijos arba eksploatacinių kaštų sumažinimas, paliekant gautą naudą šilumos tiekėjui bazinės kainos laikotarpiui (geriausiu atveju 2-4 metams) po to pasiekti rezultatai perduodami šilumos vartotojams, nustatant naują bazinę kainą. Tai labai motyvuojantis principas skatinti greitas investicijas į efektyvias priemones. Deja, nevykusias investicijas vis tiek reikia apmokėti šilumos vartotojams arba visiems mokesčių mokėtojams (t.y. biudžetinėmis lėšomis), kai pirmieji nepajėgus padengti padarytų išlaidų. **Metodikoje trūksta subalansuotumo – t.y. šilumos tiekėjas turi prarasti pelną ar pan. jeigu padarė, kad ir suderintas, bet nepasiekusias planuoto efekto, investicijas.** Tai galima įgyvendinti, pavyzdžiui, neįtraukiant į perskaičiavimus (vienam baziniam laikotarpiui) amortizacijos nuo tokiomis investicijomis sukurto turto.

2.4. Dabartinės šilumos kainodaros įvertinimo apibendrinančios išvados

1. Dabartinė šilumos kainų metodika [1] iš esmės atitinka energetikos monopolinių įmonių šiuolaikinio reguliavimo principus, kuriais siekiama įgyvendinti Šilumos ūkio įstatyme ir kituose teisės aktuose suformuluotus tikslus bei suderinti monopolinės veiklos ir laisvosios rinkos ypatumus.

2. Šilumos kainodara ir jos dabartinis administravimas iš esmės atitinka Lietuvos centralizuoto šilumos tiekimo rinkos realijas ir tikslus:

- a) poreikis pritraukti investicijų šilumos šaltinių ir perdavimo tinklų modernizavimui, siekiant jų efektyvumo ir patikimumo;
- b) apie 50 proc. šilumos ūkio (skaičiuojant pagal apyvartą) yra jau išnuomota arba parduota investuotojams-operatoriams, kurie veikia tik ekonominės motyvacijos pagrindu;
- c) pagrįstų sąnaudų nustatymo metodai, ribojantys faktoriai ir ekonominio skatinimo priemonės mažinti sąnaudas, užtikrinant patikimumą, yra optimali ekonominė šilumos vartotojų apsauga suderinta su privataus kapitalo interesais;

3. Pasaulio banko ir kitų organizacijų ekspertai Lietuvos šilumos kainodarą laiko viena pažangiausių Europoje, pažymėdami šias jos stipriąsias puses ir principus:

- a) Ilgalaikių bazinių kainų principas su kasmetiniu koregavimu tik pagal faktorius, nepriklausančius nuo šilumos tiekėjų veiklos;
- b) Dauguma kainodaros principų įtvirtinta Šilumos ūkio įstatyme ir Šilumos kainų metodikoje, todėl jie aiškūs, veikla šiame sektoriuje prognozuojama, išelminuojama subjektyvių ir spekuliatyvių sprendimų galimybė;
- c) Nacionalinis reguliatorius formuoja duomenų bazę, kurios pagrindu vykdoma palyginamoji analizė, atliekami teoriniai skaičiavimai, nustatomi objektyvūs rodikliai, išelminuojamas techninis-ekonominis aplaidumas ar piktnaudžiavimas;
- d) Efektyviai derinama šilumos vartotojų ekonominė apsauga su privataus verslo interesais;
- e) Šilumos kainos grindžiamos ekonominiais principais, išelminuotas politinis savivaliavimas;

f) Pagalba ekonomiškai silpniausiems šilumos vartotojams vykdoma per socialinės paramos mechanizmus;

4. Mūsų nuomone šilumos kainodaros ir jos administravimo silpnosios pusės:

a) Nėra efektyvaus kontrolės mechanizmo šilumos tiekėjų teikiamų duomenų tikrinimui ir atgrasančių sankcijų už klaidingą informaciją (tik bendrieji administracinės teisės principai);

b) Nėra efektyvios metodikos ir audito sistemos paskirstant sąnaudas ir pajamas tarp atskirų reguliuojamų ar nereguliuojamų veiklų;

c) Esant dideliai infliacijai ir šuoliškai kintant kuro kainoms šilumos perskaičiavimo periodiškumas neužtikrina CŠT įmonių veiklos rentabilumo ir pažeidžiamas mažiausių sąnaudų principas;

d) Investicijų finansavimas amortizacijos dydžiu nepakankamas;

e) Norminio pelno skaičiavimas nuo išnuomoto turto nekorektiškas;

f) Dvinarės šilumos kainos taikymas turi būti privalomas;

2.5. Išvados

Vienas iš svarbiausių šilumos bazinių kainų formavimo principų, kuris pastato atskiras įmones į nevienodas sąlygas yra investicijų finansavimas: investicijoms finansuoti skiriamos amortizacijos ar nusidėvėjimo lėšos, kurios dažnai sudaro vos 10-30 proc. investavimui reikalingos sumos. Tai yra todėl, kad anksčiau įsigyto ilgalaikio turto balansinė vertė, o tuo pačiu ir nusidėvėjimas, visiškai neatitinka dabartinės panašaus turto rinkos kainos (ši problema atskirai aptariama sekančiame punkte). Dėl šios priežasties CŠT bendrovės – “prasiskolina” arba nedaro investicijų.

Be to, į būtinausias sąnaudas galima įtraukti tik tą dalį palūkanų sąnaudų, „kurių suma neviršija 50 proc. šilumos tiekėjo ataskaitinio laikotarpio balanse rodomos turto vertės“ (Metodikos 76.5 str.). Vadinasi įmonės, turinčios didesnius įsiskolinimus į tarifą negali įtraukti dalies palūkanų. Šis faktorius skatina įmones pristabdyti investicines programas, kai įsiskolinimo laipsnis priartėja prie 50 proc.

Investicijos galima skirti dalį ar visą normatyvinį įmonės pelną, tačiau jis paprastai yra nežymus ir nepakankamas investicijų finansavimui.

Apibendrinant, įmonės įgyvendindamos didesnius investicinius projektus

neišvengiamai susidurs su piniginių srautų problema, kadangi:

- Nuosavomis lėšomis bus įmanoma padengti tik nedidelę investicijų finansavimo dalį;
- Stambesnių investicijų nusidėvėjimo laikas yra žymiai ilgesnis, nei įmanomų gauti paskolų trukmė,
- Įsiskolinimo laipsniui peržengus 50 proc. ribą, į tarifą nebus galima įtraukti dalies mokamų bankams palūkanų.

Siekiant apibūdintos problemos efektyvaus sprendimo siūloma įvesti į šilumos savikainą renovacijos ir plėtros fondą (RPF), kuris prilyginamas investicijų planui ir kurį sudarytų šie komponentai:

- faktinės esamos amortizacijos ir nusidėvėjimo lėšos (yra vertinama ir šiuo metu);
- planuojamo įsigyti turto amortizacijos ir nusidėvėjimo lėšos (yra vertinama ir šiuo metu);
- plėtros užtikrinimo lėšos, užtikrinančios įmonės gyvybingumo palaikymą investavimo laikotarpiu ir savalaikį paskolų gražinimą (investicijų finansavimui naudojant skolintą kapitalą)

RPF dydis kasmet koreguojamas pagal investicijų įsisavinimo faktą. Ši sistema leistų paprastai ir aiškiai kontroliuoti amortizacijos ir kitų išorinių lėšų (subsidijos, ATL pajamos, ES fondų pinigai ir pan.) panaudojimą pagal paskirtį.

Kaip alternatyva – turto perkainavimas ir didesnių nusidėvėjimo ir amortizacijos atskaitymų įtraukimas į savikainą planuojamų investicijų finansavimui.

Kadangi anksčiau įsigyto ilgalaikio turto balansinė vertė neatitinka dabartinės panašaus turto rinkos kainos, šio turto nusidėvėjimo įtraukimas į tarifą yra nepakankamas ir neleidžia sukaupti lėšų savalaikiam ir pakankamam turto atnaujinimui.

Siekiant nustatyti realias turto vertes, siūlome atlikti turto perkainojimą (ši darba turi atlikti kvalifikuotos turto vertinimo įmonės).

Nors mokestine prasme perkainojimas nepaveiks pelno mokesčio dydžio (atsiradęs **perkainojimo (turto padidėjimo) dydis**, pagal apskaitos standartus, **negali būti vertinamas** (t.y. įtraukiamas kaip nusidėvėjimo sąnaudos į Pelno (nuostolio) ataskaitą), **nustatant pelno mokesčio bazę**), nustatant šilumos kainas į sąnaudas būtų galima įtraukti realias naujai įvertinto turto nusidėvėjimo normas. Taip atsirastų galimybė įmonėms sukaupti reikiamo dydžio RPF.

Visais atvejais turėtų būti palikta galimybė įmonei pačiai spręsti ir suderinus su savivaldybe bei Komisija numatyti investicinio plano finansavimo struktūrą.

Pradėti investicijų finansinio aprūpinimo reformą geriausiai tuo metu, kai pradės kristi kuro kainos ir atitinkamai mažės šilumos kainos. Tuomet šis nepopuliarus, bet būtinas sprendimas turės mažesnes socialines pasekmes.

Norminio pelno skaičiavimas nuo išnuomoto turto nekorektiškas. Siūloma norminį pelną skaičiuoti tik nuo nuosavo turto vertės, bet turto nuomos mokesčių įtraukti tiesiai į šilumos savikainą.

Bazinės kainos reguliavimo periodas turėtų būti vienodas visoms įmonėms – 5 metai. Pirmieji 1-2 metai reikalingi efektyvumą skatinančių investicijų padarymui, o per likusius 3-4 metus sutaupymai - tai premija šilumos tiekėjui už efektyvumo padidinimą. Nustatant sekančią bazinę kainą visa nauda perduodama šilumos vartotojams. Reguliavimo periodas 5 metai būtų adekvatus naudojam gamtinių dujų sektoriaus reguliavime.

Sparčiai kintant kuro kainoms ir esant dideliai infliacijai šilumos kainos perskaičiavimo periodiškumas neužtikrina CŠT įmonių veiklos rentabilumo ir dažnai (bent jau trumpuoju laikotarpiu) pažeidžiamas sąnaudų padengimo principas.

Siūlome bazinės kainos tarpinius perskaičiavimus atlikti kas mėnesį pagal nustatytą formulę, įvertinančią kuro kainų indeksą. Tokiu atveju kainos kas mėnesį būtų automatiškai perskaičiuojamos pagal Komisijos patvirtinamus svarbiausius pasirinktus perskaičiavimo parametrus – pvz. kuro kainų kitimą, infliaciją. Šių automatiškai perskaičiuojamų kainų patvirtinimui nebūtų reikalingas Savivaldybės pritarimas. Pagal naują sistemą, kainos būtų perskaičiuojamos trimis lygmenimis:

- Bazinės kainos patvirtinimas 3-5 metų laikotarpiui (pagal Metodikos 53 str.);

- Kasmėtinis šilumos kainų perskaičiavimas (vykdomas remiantis Metodikos 113 str.);
- Kasmėnesinis (tarpinis) kainos koregavimas, atsižvelgiant į pagrindinių parametru pokytį (atliekamas pagal aiškia formulę, įvertinančią tik svarbiausius kainos parametrus – pvz. kuro kainą, infliaciją).

Kasmėnesiniai tarpiniai perskaičiavimai būtų paremti praėjusio mėnesio rinkos duomenimis (pvz. Kuro pirkimo sąlygomis) ir leistų operatyviai reaguoti į aplinkos pasikeitimus. Atliekant bazinės kainos kasmėtinius perskaičiavimus, būtų atsižvelgiama į jau atliktų tarpinių kainos perskaičiavimų rezultatus.

3 LIETUVOS TEISĖS AKTŲ, REGLAMENTUOJANČIŲ ŠILUMOS KAINODARĄ, ANALIZĖ

Kainų sistemos, jų reguliavimo ir kontrolės pagrindus nustato Lietuvos Respublikos kainų įstatymas (Žin., 1990, Nr.22-542). Remiantis šiuo įstatymu centralizuotai tiekiamos šilumos kainas nustato tiekėjai, suderinę kainas su Valstybine kainų ir energetikos kontrolės komisija. Kainos nustatomos įvertinus būtinas sąnaudas pagal Komisijos patvirtintą metodiką. Jeigu tiekėjams ar vežėjams nepavyksta suderinti kainų ar tarifų su Komisija, ši turi priimti sprendimą dėl kainų dydžio ar tarifų maksimalaus dydžio ir nurodyti sprendimo galiojimo laiką.

3.1. Energetikos įstatymas

Pagrindinius energetikos sektoriaus veiklos principus nusako Lietuvos Respublikos energetikos įstatymas (Žin., 2003, Nr. 73-3352; 2006, Nr. 130-4899), kuris reglamentuoja bendrą energetikos veiklą, energetikos plėtojimą ir valdymo pagrindus, efektyvų energijos ir energijos išteklių vartojimą. Įstatyme numatyti pagrindiniai valstybės energetikos veiklos reguliavimo tikslai apima energijos tiekimo saugumo, vartojimo efektyvumo, neigiamo poveikio aplinkai mažinimo, konkurencijos bei vietinių išteklių naudojimo skatinimą. Šių tikslų įgyvendinimas taip pat yra pabrėžiamas metodikoje.

Energetikos įstatymas reglamentuoja, kad nustatant valstybės reguliuojamas kainas, turi būti numatytos būtinos išlaidos energijos išteklių gavybai, energijos gamybai, pirkimui, perdavimui, skirstymui, tiekimui, taip pat

energetikos sektoriaus plėtra ir energijos efektyvumas, vietinių ir atsinaujinančiųjų energijos išteklių vartojimas, viešuosius interesus atitinkančių įpareigojimų vykdymas bei nustatyta pelno norma.

Valstybės reguliuojamų energetikos kainų nustatymo funkcija Energetikos įstatymu yra perduota Valstybinei kainų ir energetikos kontrolės komisijai, kuriai priskirtos šios pagrindinės funkcijos:

- tvirtina valstybės reguliuojamų kainų nustatymo metodikas;
- nustato valstybės reguliuojamų kainų viršutines ribas;
- kontroliuoja valstybės reguliuojamų kainų ir tarifų taikymą;
- turi teisę vienašališkai nustatyti valstybės reguliuojamas kainas, jeigu energetikos įmonės nesilaiko šių kainų nustatymo reikalavimų;
- nustatydamą valstybės reguliuojamas kainas, įvertina investicijų atsipirkimo ir veiklos išlaidų pagrįstumą;
- tvirtina elektros energijos, pagamintos naudojant atsinaujinančiuosius energijos išteklius, supirkimo kainą;
- išduoda, sustabdo, panaikina energijos perdavimo, skirstymo, laikymo, tiekimo licencijas, kontroliuoja energetikos įmonių licencijuojamą veiklą;
- derina energetikos įmonių, besiverčiančių veikla, kurios kainos yra reguliuojamos, šioje veikloje naudojamo ilgalaikio turto nusidėvėjimo (amortizacijos) normas;

Valstybės reguliuojamų kainų nomenklatūra ir reguliavimo principai nustatomi energetikos sektorių įstatymuose, šiuo atveju Šilumos ūkio įstatyme (Žin., 2007, Nr. 130-5259).

Energetikos įstatymo 22 straipsnis reglamentuoja, kad energetikos įmonės, turinčios daugiau kaip 5 MW galios šilumos ar elektros energijos gamybos objektų ir gaminančios parduoti skirtą šilumos ar elektros energiją, privalo turėti energijos išteklių rezervines atsargas, kurių kiekis turi būti ne mažesnis, negu yra suvartojama per 1 mėnesį. Šios atsargos kaupiamos, laikomos, atnaujinamos energetikos įmonių bei kitomis lėšomis. Metodikoje rezervinio kuro sąnaudos priskiriamos prie būtinų įmonių veiklų sąnaudų ir yra įtraukiamos skaičiuojant šilumos tarifą.

3.2. Šilumos ūkio įstatymas

Pagal šilumos ūkio įstatymą šilumos tiekėjas, kuris realizuoja ne mažiau kaip 10 GWh šilumos per metus, vadovaudamasis šilumos kainų nustatymo metodika ir atsižvelgdamas į savivaldybės institucijos ir Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos pastabas, parengia ir teikia Valstybinei

kainų ir energetikos kontrolės komisijai bei savivaldybės institucijai šilumos bazinės kainos projektą. Savivaldybės taryba nustato šilumos kainas atsižvelgdama į Komisijos nustatytas šilumos bazines kainas. Jeigu savivaldybės taryba per nurodytą terminą nenustato šilumos kainų pirmiesiems šilumos bazinių kainų galiojimo metams, Komisija vienašališkai nustato šilumos kainas, lygias šilumos bazinėms kainoms.

Šilumos tiekėjams, realizuojantiems mažiau nei 10 GWh šilumos per metus savivaldybių tarybos, vadovaudamasi šilumos kainų nustatymo metodika, nustato bazines ir perskaičiuojamas kainas ir ir apie tai informuoja vartotojus ir Valstybinę kainų ir energetikos kontrolės komisiją.

Šilumos ūkio įstatyme nurodomi kainų nustatymo ir perskaičiavimo tvarkos principai ir numatytas funkcijų pasiskirstymas tarp Savivaldybių institucijų ir Komisijos yra tiesiogiai perkelti į Šilumos kainų nustatymo metodiką.

Šilumos ūkio įstatyme reglamentuojama, kad šilumos ir karšto vandens kainos grindžiamos šilumos tiekėjo būtinomis (valstybės normuojamomis) šilumos ar karšto vandens ruošimo (pirkimo), perdavimo, įvadinių atsiskaitomųjų šilumos ir karšto vandens apskaitos prietaisų įrengimo, priežiūros ir patikros, sąskaitų parengimo ir pateikimo vartotojams bei apskaitos sąnaudomis. Atskirų veiklų sąnaudų atskyrimo reikalavimai taip pat yra perkelti iš Šilumos ūkio įstatymo į Metodiką.

3.3. Apskaitos standartai

Pagal Metodiką šilumos bazinės kainos nustatomos remiantis tiekėjo būtinosiomis šilumos gamybos, perdavimo, pardavimo, įvadinių atsiskaitomųjų šilumos apskaitos prietaisų įrengimo, priežiūros ir patikros, sąskaitų už šilumą parengimo ir pateikimo vartotojams bei apskaitos sąnaudomis.

Bazinių šilumos kainų skaičiavimuose šilumos gamybos, perdavimo ir pardavimo būtiniosios sąnaudos nustatomos visam šilumos bazinės kainos galiojimo laikotarpiui, įvertinus paskutinių praėjusių trejų kalendorinių metų faktines sąnaudas, priežastis, lėmusias šių sąnaudų pasikeitimą, sąnaudų pasikeitimą dėl investicijų plane numatytų priemonių įgyvendinimo ir nustatytas užduotis pagal lyginamąją analizę.

Būtinios šilumos tiekimo sąnaudos skirstomos į pastoviasias, kintamas ir veiklos sąnaudas.

Pastoviosioms šilumos tiekimo sąnaudoms priskiriamos materialinės

sąnaudos, ilgalaikio turto nusidėvėjimo sąnaudos, darbo užmokesčio sąnaudos, įmokos socialiniam draudimui, palūkanos už paskolas investicijoms, šilumos ūkio nuomos sąnaudos bei sąnaudos už valstybinius gamtos išteklius, už aplinkos teršimą, žemę bei turto mokestis.

Materialinės ir joms prilygintos sąnaudos apima šilumai gaminti, perduoti ir perduoti sunaudotos žaliavos ir medžiagos, atsarginės dalys, mažaverčiai instrumentai, specialieji drabužiai ir kitas inventorių, sąnaudos atsiskaitomiesiems šilumos apskaitos prietaisams pastatų šilumos įvaduose (puntuose) tikrinti ir eksploatuoti, draudimo įmokų sąnaudos; sąnaudos už kitų įmonių suteiktas transporto, ryšių, remonto ir kitas paslaugas, nuomos, informacijos apdorojimo, piniginių operacijų atlikimo bei kitos sąnaudos, nurodytos norminiuose teisės aktuose.

Įmonių veiklos sąnaudos apskaitomos pagal Viešosios įstaigos Lietuvos Respublikos apskaitos instituto standartų tarybos 2003 m. gruodžio 18 d. nutarimu Nr. 1 patvirtintą 11-ąjį verslo apskaitos standartą "Sąnaudos". Sąnaudos apskaitoje pripažįstamos vadovaujantis kaupimo ir palyginimo principais tą ataskaitinį laikotarpį, kai uždirbamos su jomis susijusios pajamos, neatsižvelgiant į laiką, kada buvo išleisti pinigai. Išlaidos, kurios nesusijusios su pajamomis, uždirbtomis per ataskaitinį laikotarpį, bet skirtos pajamoms uždirbti būsimais laikotarpiais, apskaitoje registruojamos ir finansinėse ataskaitose pateikiamos kaip turtas. Turto dalis, skirta būsimųjų laikotarpių pajamoms uždirbti, sąnaudomis bus pripažinta tada, kai bus uždirbtos atitinkamos pajamos.

Remiantis apskaitos standartais, pagal Energetikos įstatymą reikalaujamas kuro rezervas yra apskaitomas ne kaip sąnaudos, o priskiriamas prie šilumos tiekėjų turto. Pagal Metodiką rezervinis kuro vertė pridedama prie šilumos gamybos ir perdavimo veiklos reguliuojamo turto skaičiuojant šilumos gamybos ir perdavimo veiklos normatyvinį pelną.

Ilgalaikio materialaus ir nematerialaus turto nusidėvėjimo sąnaudos skaičiuojamos nuo atitinkamos veiklos ataskaitinio laikotarpio reguliuojamo turto vertės pagal Metodikos priede nurodytus ilgalaikio materialaus ir nematerialaus turto nusidėvėjimo normatyvus, taikant tiesiogiai proporcingą nusidėvėjimo metodą. Toks turto nusidėvėjimo sąnaudų skaičiavimas atitinka Viešosios įstaigos Lietuvos Respublikos apskaitos instituto standartų tarybos 2003 m. gruodžio 18 d. nutarimu Nr. 1 patvirtintą 12-ąjį verslo apskaitos standartą "Ilgalaikis materialus turtas", kuriame tiesiogiai proporcingas nusidėvėjimo metodas yra nurodomas kaip vienas iš būdų, naudojamų ilgalaikio turto nusidėvėjimo skaičiavimui. Taikant šį metodą nusidėvėjimo sąnaudos paskirstomos tolygiai visam turto tarnavimo laikui ir

nusidėvėjimo suma pripažįstama sąnaudomis kiekvieną ataskaitinį laikotarpį.

Darbo užmokesčio sąnaudos skaičiuojamos atsižvelgus į ataskaitinio laikotarpio atitinkamai veiklai priskirtą darbuotojų skaičių. Pagal Viešosios įstaigos Lietuvos Respublikos apskaitos instituto standartų tarybos 2003 m. gruodžio 18 d. nutarimu Nr. 1 patvirtintą 11-ąjį verslo apskaitos standartą "Sąnaudos".

Šilumos bazinių kainų skaičiavimui įmonės pateikia Metodikoje nurodytus dokumentus bei įmonės ataskaitinio laikotarpio auditoriaus patvirtintos finansinės atskaitomybės dokumentus.

Pagal Viešosios įstaigos Lietuvos Respublikos apskaitos instituto standartų tarybos 2003 m. gruodžio 18 d. nutarimu Nr. 1 patvirtintą 1-ąjį verslo apskaitos standartą "Finansinė atskaitomybė" numatyta pagrindinė informacija, kurią turi pateikti įmonė siekiant patenkinti vartotojų poreikius gauti teisingą informaciją apie įmonės finansinę būklę, veiklos rezultatus ir pinigų srautus. Finansinėje atskaitomybėje pateikiama informacija apie turtą, nuosavą kapitalą, įsipareigojimus, pajamas ir sąnaudas bei pinigų srautus.

Šilumos bazinių kainų skaičiavimui pateikti faktiniai kainų skaičiavimo duomenys turi atitikti finansinėje atskaitomybėje pateiktus duomenis.

Metodikoje skaičiuojant normatyvinę veiklos pelną yra naudojama reguliuojamo turto vertė, kuri susideda iš šilumos gamybos, perdavimo ir pardavimo veiklų reguliuojamo turto vertės, planuojamų investicijų vertės bei sumažinama numatomo perleisti ar nurašyti turo verte. Pagal finansinę atskaitomybę numatomos investicijos yra neapskaitomos, todėl teikiant dokumentus bazinių kainų skaičiavimui yra atskirai pateikiamos numatomos investicijos, kurios turi būti suderintos su Komisija.

3.4. Kiti įstatymai

LR Vietos Savivaldos Įstatymo Pakeitimo Įstatyme (Žin., 2008, Nr. 15-508) reglamentuojama, kad savivaldybių funkcijoms priskiriamas šilumos ir geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo organizavimas, bei "*... centralizuotai tiekiamos šilumos, šalto ir karšto vandens kainų nustatymas (tvirtinimas) įstatymų nustatyta tvarka..*". Kainų nustatymas ir tvirtinimas yra reglamentuotas anksčiau minėtame šilumos ūkio įstatyme ir yra tiesiogiai perkeltas į Šilumos kainų nustatymo metodiką.

Pagal Metodiką kainų skaičiavimai atliekami be pridėtinės vertės mokesčio (PVM). Tokia nuostata atitinka Pridėtinės vertės mokesčio įstatymo (Žin., 2002, Nr. 35-1271) nuostatas, nes sąnaudos išigijamoms prekėms patiriamos tikslu teikti PVM apmokestinamas paslaugas ir PVM taikoma atskaita.

Įmokos socialiniam draudimui bei garantiniam fondui skaičiuojamos remiantis Lietuvos Respublikos Valstybinio Socialinio Draudimo įstatymu (Žin., 1991, Nr. 17-447), Lietuvos Respublikos Valstybinio Socialinio Draudimo fondo biudžeto rodiklių patvirtinimo įstatymu, bei Garantinio fondo įstatymo (Žin., 2000, Nr. 82-2478) nustatyta tvarka.

Dvinarės šilumos kainos taikymas turi būti privalomas.

Dvinarė kaina tiksliai parodo, kiek kainuoja tiekimo sistemos paslauga (pastovioji dalis) ir kiek kainuoja energija, tiekiamą tais tinklais, (kintamoji dalis). Taip būtų suteikiami rinkai tikslūs signalai renovacijos efektyvumui skaičiuoti ir padidėtų pasitikėjimas CŠT kainomis. Be to, mokėjimų išlyginimas kas mėnesiniuose atsiskaitymuose sumažintų finansinių krūvių vartotojams. Kaip parodė patirtis, būtina šilumos vartotojai nesugeba analizuoti ir priimti ekonominių sprendimų, dvinarė kaina turėtų būti įvesta privalomąja tvarka ir taip suformuota teisinga ir tiksli šilumos kainodara.

4 LRS AUDITO KOMITETO PATIKRINIMO IŠVADŲ TECHNINIS-EKONOMINIS ĮVERTINIMAS IR JŲ PASEKMĖS TOLIMESNIAM CŠT SEKTORIAUS VYSTYMUISI

1. Seimo Audito išvadose (toliau „Auditas“) pateikiamos šilumos kainų augimo 2006 metais pagrindinės priežastys - kuro kainų augimas ir transportavimo tarifų kitimas. Su šiomis priežastimis reikia sutikti.

2. Reikia sutikti su Audito išvada, kad visa informacija, susijusi su reguliuojama veikla, būtų vieša.

3. Audito išvadose abejojama Komisijai teikiamų duomenų patikimumu. Komisija atsako, kad įmonių pateikiamos informacijos forma numatyta 2006 m. gruodžio 29 d. Komisijos nutarimu N. O3-97 „Dėl licencijuojamų energetikos įmonių informacijos teikimo tvarkos“. Įmonės kasmet pateikia Komisijai audituotus duomenis. Visi Komisijai pateikiami įmonės dokumentai yra patvirtinami įmonės vadovo parašu. Įmonės vadovas veikia bendrovės vardu, kaip numatyta Akcinių bendrovių įstatymo 19 straipsnio 1 dalyje. Tokiu atveju už klaidingai pateiktą informaciją įmonės vadovas atsako pagal Administracinių teisės pažeidimų kodekso 996 straipsnį (Energetikos išteklių ir energijos bei šalto vandens tiekėjų duomenų apie įmonės ūkinę finansinę veiklą nepateikimas, žinomai klaidingų duomenų pateikimas).

Taip pat Komisija organizuoja įmonių patikrinimus, kurių metu tikrinama įmonės ataskaitose teikiama informacija.

Nustatant šilumos kainas, vadovaujamosi ne tik įmonių pateikiamais duomenimis, bet ir tikrinamas sąnaudų pagrįstumas. Šiam pagrįstumui įrodyti atliekami sudėtingi ir detalūs skaičiavimai, kurie atskleidžia tikrąsias sąnaudas pagal atskiras gamybos, perdavimo ir pardavimo veiklas:

- atliekama lyginamoji įmonių veiklos analizė;
- pasitelkiami įmonių veiklos duomenys, sukaupti Komisijos duomenų bazėje;
- taikomi techniniai normatyvai, nustatyti kitų institucijų metodikomis (pvz., Ūkio ministerijos Šilumos tiekimo vamzdynų nuostolių

nustatymo metodika ir pan.).

Deja, šis analitinis darbas dažnai nesuvokiamas vartotojų ar politikų, todėl neįvertinamas, nors yra esminis, nustatant sąnaudų pagrįstumą.

Audito ataskaitoje pateikiami pastebėjimai dėl normatyvinio pelno skaičiavimo. Komisija pabrėžia, kad:

a) trumpalaikis šilumos tiekimo įmonių turtas yra išskirtinis. Nemažą trumpalaikio turto dalį sudaro: vartotojų išskolinimai, kurių dydį sumažinti sunku todėl, kad įmonės neturi teisės atjungti šildymo nemokiems vartotojams; rezervinio kuro įsigijimas ir saugojimas, būtinas ir reglamentuotas Energetikos įstatymu.

Tokia trumpalaikio turto sudėtis, didžiąja dalimi reglamentuota ir apribota įstatymais, mažina šilumos įmonių likvidumą. Atitinkamai šilumos įmonių išipareigojimai didesni. Jeigu skaičiuojant šilumos savikainą būtų vertinamos palūkanos, kaip tai daroma dujų ir elektros sektoriuose, vartotojai būtų priversti jas apmokėti, o tiekėjai neturėtų intereso jas mažinti, atvirkščiai, būtų skatinami daugiau skolintis. Pagal galiojančią Metodiką, šilumos tiekimo įmonės yra priverstos dengti palūkanas iš savo pelno. Šilumos tiekėjai, siekdami išlaikyti pelną, priversti palūkanas mažinti, t. y. efektyviau dirbti.

b) Audito teiginys, kad nėra pakankamo kontrolės mechanizmo, nustatant, ar įmonės turto didinimas pagrįstas, yra klaidingas. 2006 m. šilumos ūkiui buvo priskirta 1563,9 mln. Lt turto. 80,8 proc. viso turto arba 1264,7 mln. Lt sudarė ilgalaikis turtas, trumpalaikio turto dalis – 19,2 proc. arba 299,2 mln. Lt. Komisijai įstatymais yra pavesta funkcija - derinti investicijų programas ir taip apsaugoti vartotojus nuo klaidingų šilumos tiekėjų sprendimų ir nereikalingų investicijų. Taigi ilgalaikis turtas arba 80,2 proc. viso turto yra griežtai kontroliuojama. Likusio turto apimtys (trumpalaikis turtas) yra lyginamos su analogiškų įmonių trumpalaikio turto apimtimis, taip pat nevertinamas turtas, nesusijęs su šilumos verslu, pavyzdžiui, būsimos investicijos bei terminuoti indėliai ir pan. Grynieji pinigai sąskaitoje sudaro labai nežymią dalį viso turto, todėl jų įtaka pelnui yra nereikšminga.

Bazinių kainų skaičiavimuose regioninių ir rajoninių bendrovių apskaičiuota pelno masė buvo 69,9 mln. Lt, t. y. vidutinė pelno marža šalyje sudarė 7,5

proc. Faktiškai bendrovės iš šilumos verslo 2004 metais turėjo 50 mln. Lt pelno arba 5,4 proc. pelno maržą, 2005 metais – 42,5 mln. Lt pelno ir 4,7 proc. pelno maržą, 2006 metais – 17,8 mln. Lt nuostolio. Šilumos sektoriaus pelno marža yra pati mažiausia, lyginant su kitais energetikos sektoriais. Akivaizdu, kad nebuvo manipuliuojama normatyviniu pelnu, nepagrįstai didinant trumpalaikį turimą.

Metodika yra taisytina ir normatyvinio pelno nustatymo bazė galėtų būti labiau apibrėžta, užtikrinant rentabilų sektoriaus darbą.

c) Normatyvinis pelnas yra skaičiuojamas ir išnuomoto turto daliai. Komisija normatyvinį pelną skaičiuoja visiems šilumos tiekėjams vienodai – nuo turto, naudojamo šilumos tiekimo veikloje. Privataus verslo atstovai negali būti diskriminuojami.

d) Normatyvinis pelnas yra skirtingas atskirose įmonėse. Dauguma investicijų (pastatai, šilumokaičiai, vamzdynai, apskaitos prietaisai ir t. t.) yra neatsiperkančios. Investuotos lėšos sugrįžta per amortizaciją, o paskolų palūkanos dengiamos iš pelno. Tai viena iš priežasčių, kodėl faktinis įmonių pelnas daug mažesnis negu nustatytas bazinėje kainoje. Pavyzdžiui, UAB „Molėtų šiluma“ 2003 metų bazinių kainų skaičiavime buvo nustatyta 18,6 proc. pelno marža. Faktiškai įmonė iš šilumos verslo 2004 metais turėjo 0,15 mln. Lt nuostolį, 2005 metais – 0,47 mln. Lt nuostolį, 2006 metais – 0,47 mln. Lt nuostolį.

e) Audito išvada dėl prognozuojamų investicijų įtakos normatyvinio pelno nustatymui yra klaidinga. Nustatant normatyvinį pelną, naudojamas tik faktinio, esamo, naudojamo šilumos tiekimo veikloje turto dydis. Planuojamos investicijos neįtraukiamos nei į amortizacijos, nei į pelno skaičiavimą, skirtingai nei dujų ir elektros sektoriuose. Todėl šilumos ūkis turi griežčiausias ekonominio spaudimo priemones, ginant vartotojų interesus.

f) Šilumos sektoriuje pelno marža yra pati mažiausia, lyginant su kitais energetikos sektoriais (dujų ir elektros).

Siekiant užtikrinti stabilų darbą, reiktų atsisakyti verslo rizikos koeficiento ir normatyvinio pelno skaičiavimo pagrindus suvienodinti su kitais energetikos sektoriais.

5. Audito išvadose kalbama, kad dalis veiklos sąnaudų gali būti nepagrįstos.

Šilumos skyriaus darbuotojai yra pakankamai kvalifikuoti, kad atskirtų veiklos sąnaudas, susijusias su įmonės valdymu bei užtikrinančias sąlygas įmonės veiklos vykdymui ir plėtrai. Dėl to tokios sąnaudos kaip labdara, socialinė parama, teismų ir nuomos išlaidos, paprastai įmonių buhalterinėje apskaitoje įvertinamos kaip veiklos sąnaudos, nebuvo Komisijos pripažintos būtinomis sąnaudomis ir nebuvo vertinamos skaičiuojant bazines šilumos kainas. Vartotojai nemokėjo už sąnaudas, susijusias su labdara, socialine parama, teismų, nuomos ar konsultacijų išlaidomis, šios sąnaudos dengiamos iš įmonės pelno. Faktinės įmonių veiklos sąnaudos 2006 metais buvo apie 16 mln. Lt didesnės už tas, kurios įvertintos bazinių kainų skaičiavimuose.

Reikia sutikti, kad Metodikoje veiklos sąnaudos požymiai turėtų būti labiau detalizuoti.

6. Audito išvadose kalbama apie kuro kainų skaičiavimo metodikos netikslumą bei apie tai, kad „vartotojams nėra kompensuojama už tai, kad buvo neteisingai prognozuojamos kainos“. Ši Audito išvada yra neteisinga. Komisija kuro kainų neprognozuoja. Metodikoje numatytas kuro sąnaudų skaičiavimas yra ekonomiškai pagrįstas:

- šilumos ūkio įstatymas ir Metodika numato, kad šilumos kainos turi padengti visas būtinausias sąnaudas, tarp jų ir kuro;
- būtinosios kuro sąnaudos apskaičiuojamos, vadovaujantis 101.2 punktu - gamtinių dujų kaina nustatoma atsižvelgiant į šešių ankstesnių mėnesių 1 % sieringumo mazuto vidutinę kainą tarptautinėse rinkose ir gamtinių dujų pirkimo sutartyse nustatytą kainų santykį tarp šių kuro rūšių. Tai reiškia, kad laisviesiems dujų vartotojams į naują šilumos kainą įskaičiuojama dujų kaina, pagrįsta paskutinių 6 mėnesių naujausia faktinė mazuto kaina, t. y. pati tikriausia dujų kaina. Reguluojamiems gamtinių dujų vartotojams naudojamos planuojamam laikotarpiui nustatytos kainos, jos ir bus mokamos už dujas. Kitoms kuro rūšims apskaičiuojama šešių ankstesnių mėnesių sąlyginio kuro (tne) vidutinė svertinė kaina;
- tuo atveju, jei įmonės pirktos kuro kainos aukštesnės už vidutinės atitinkamo kuro kainas Lietuvos rinkoje, būtų taikomos šalies vidutinės kainos.

Komisija pateikia šilumos kainų skaičiavimuose taikytas gamtinių dujų kainas atskirose įmonėse bei 2007 metų I ketvirčio faktines dujų kainas. Iš pateiktos lentelės matyti, kad beveik visose įmonėse faktinė dujų kaina yra aukštesnė, nei įvertinta Komisijos skaičiavimuose. Taigi vartotojai tikrai

nepermokėjo, o atvirksčiai tik išlošė. Auditorių teiginys, kad kuro kainos yra padidintos – nepasitvirtino. Kadangi faktinės dujų kainos priklauso nuo to, kiek dujų gaunama iš AB „Lietuvos dujos“ ir kiek iš UAB „Dujotekana“, konkursų rezultatų ir pan., faktinės ir įvertintos šilumos kainų skaičiavimuose dujų kainos vartotojams visada nesutaps. Tiksliausia būtų sąnaudas įvertinti pasibaigus reguliavimo laikotarpiui, bet tuomet šilumos tiekėjai prarastų interesą apsirūpinti pigesniu kuru, priešingai – siektų didesnių išlaidų kurui.

Atmestina išvada, jog vartotojams nebūtų kompensuojama tuo atveju, jei faktinės kuro kainos būtų mažesnės nei numatyta baziniuose skaičiavimuose. Vadovaujantis Metodikos 101.2 ir 102 punktais, šilumos kainos perskaičiavimo metu šilumos kaina būtų mažinama. Šie Metodikos punktai būtų taikomi ir didinama šilumos kaina tuomet, kai faktinės kuro kainos viršytų numatytas baziniuose skaičiavimuose.

Audito išvadose kalbama apie kuro struktūrą, kuri nėra keičiama per visą bazinių kainų galiojimo laikotarpį. Nustatant ilgalaikes kainas, skatinamas kuo pigesnio kuro naudojimas - „užšaldžius“ įmonės kuro balansą 3 – 5 metams, tiekėjui atsiranda interesas skubiai įvesti pigesnę kurą (paprastai biokurą) ir taip sutaupyti. Šiuo sutaupymu tiekėjas keletą metų padengia padidėjusią amortizaciją, papildomas eksploatacijos, remonto, darbo užmokesčio išlaidas, kurias reikėtų vertinti kiekvienais metais iš naujo, jeigu kasmetiniuose perskaičiavimuose būtų vertinamas faktinis kuro balansas. Faktinis kuro balansas bus įvertintas naujose bazinėse kainose.

8. Audito išvadose kalbama apie nusidėvėjimo ir amortizacijos sąnaudų apskaičiavimą. Pirmųjų bazinių kainų nustatymo metu amortizaciniai atskaitymai buvo mažesni nei planuojamos investicijos. Todėl nebuvo pažeisti vartotojų interesai. Nustatinėjant pirmąsias bazines kainas, Komisija neturėjo duomenų apie šilumos ūkyje naudojamus normatyvus bei jų vidurkius. Todėl buvo naudojamosi Vyriausybės patvirtintais normatyvais, ūkio ir finansų ministrų patvirtintais normatyvais bei Pelno mokesčio įstatymu. Vėliau, sukaupus duomenis, buvo išvesti ūkyje naudojami amortizacijos ir nusidėvėjimo vidurkiai ir jais vadovujamasi. Galima sutikti, kad Metodikoje reikia nurodyti turto amortizacijos ir nusidėvėjimo taikymo normatyvus.

9. Audito išvadose taip pat pasisakoma apie investicijas į šilumos ūkį. Komisija sutinka, kad šilumos ūkiui investicijos yra labai reikalingos. Investicijos į neatsiperkančias priemones atsiranda dėl būtinybės užtikrinti tiekimo patikimumą, prijungti naujus vartotojus, vykdyti sutartinius įsipareigojimus pagal sutartis su savivaldybėmis ir pan. Investicijos

numatytos ir Lietuvos energetikos strategijoje, siekiant renovuoti tinklus ir įdiegti kogeneracines jėgaines. Komisijai įstatymais yra pavesta funkcija - derinti investicijų programas ir taip apsaugoti vartotojus nuo klaidingų šilumos tiekėjų sprendimų.

10. Audito išvadose teigiama apie tai, kad naujai prisijungiantys vartotojai neturi įtakos šilumos kainos mažėjimui, o atsijungiantys vartotojai didina kainą. Ši Audito išvada yra klaidinga. Bazinės kainos galiojimo laikotarpiu nei naujai prisijungiantys, nei atsijungiantys vartotojai neturi jokios įtakos šilumos kainai. Vartotojų pokyčio nevertinimas bazinių kainų galiojimo laikotarpiu skatina įmonę išlaikyti jau esamus vartotojus ir prijungti naujus. Bazinių kainų galiojimo metu vartotojai yra apsaugomi nuo didesnių kainų tuo atveju, jei vartotojai atsijungtų. Tai ypač aktualu mažuose miesteliuose, kur vieno ar kelių stambių vartotojų atsijungimas padarytų didelę įtaką šilumos kainai, nes pastoviųjų sąnaudų dalis visose sąnaudose sudaro virš 70 proc. savikainos. Šilumos tiekėjai prijungia naujus vartotojus savo lėšomis, tuo tarpu kituose energetikos sektoriuose tai daroma ir vartotojų lėšomis, todėl investicijų grąžai lėšos būtinos. Naujos bazinės šilumos kainos skaičiavimuose įvertinami visi nauji šilumos vartotojai.

Audito išvadose pateikiami įstatymų bei Metodikos trūkumai ir pasvarstymai, kaip jais būtų galima pasinaudoti, tačiau nepateiktas nei vienas nepaneigiamas faktas, įrodantis, kad Komisija iš tiesų būtų pasinaudojusi šiais trūkumais ir nustačiusi nepagrįstas kainas vartotojams.

5 PASIŪLYMAI NAUJOS KAINODAROS CŠT SEKTORIUJE KONCEPCIJAI IR METODIKAI

Įvertinus pirmosios bazinės šilumos kainos taikymo patirtį, praktiką ir ekonominius CŠT sektoriaus rezultatus, įsigaliojus nuo 2008.01.01 Šilumos ūkio įstatymo pakeitimo įstatymui bei atsižvelgiant į Valstybės kontrolės ir LRS Audito komiteto tyrimo išvadas formuluojami kai kurie nauji šilumos kainų nustatymo principai, kuriuos aptarus ir suderinus suinteresuotoms pusėms būtų galima naudoti naujai šilumos kainų metodikai parengti, kuri turėtų įsigalioti nuo 2008.03.01 dienos.

5.1. Šilumos kainodara

Įvertindamas konkrečios įmonės techninę, ekonominę ir finansinę būklę Šilumos tiekėjas nustato 3-5 metų bazinės kainos laikotarpį ir parengia kainos projektą, kurį pateikia VKEKK ir savivaldybei, kurios teritorijoje vykdoma licenzijuota šilumos tiekimo veikla.

Kartu su bazinės šilumos kainos projektu pateikiama:

- savivaldybės tarybos suderintas investicinis planas bazinės kainos laikotarpiui - rekomenduotina, kad būtų patvirtintas nepriklausomų konsultantų ar ekspertų;
- centralizuoto šilumos tiekimo specialiojo plano sprendiniai savivaldybės teritorijai;
- naujų šilumos vartotojų atsiradimo prognozė ir šilumos vartojimo rodikliai;
- anglies dioksido išmetimo vadybos planas ATL normavimo laikotarpiui;
- kiti dokumentai, reikalingi bazinės kainos nustatymui.

Anglies dioksido vadybos planas turi numatyti ekonominiu požiūriu geriausius sprendinius, minimizuojant anglies dioksido išmetimą arba įsigyjant trūkstamus taršos leidimus.

Naujų kogeneracijos jėgainių ar atskirų blokų įrengimas centralizuoto šilumos tiekimo sistemose negali didinti šilumos gamybos savikainos. Nesant kitų valstybinio reguliavimo teisės aktų sąnaudos tarp šilumos ir elektros gamybos paskirstomos "alternatyvaus" šilumos šaltinio metodu – t.y. šilumos gamybos savikaina kogeneracinėje jėgainėje prilyginama alternatyvaus šilumos šaltinio (be elektros gamybos) savikainai, o visos likusios sąnaudos priskiriamos elektros gamybos kaštams.

Pelnas iš kitų veiklų gali būti naudojamas šilumos kainų mažinimui.

Šilumos kainos diferencijuojamos tiekėjų iniciatyva ir suderinamos su Komisija bei savivaldybe. Diferencijacija turi didinti šilumos tiekimo veiklos rentabilumą. Šilumos kainos turi būti diferencijuojamos bent daugiabučių namų vartotojams pagal šilumos punkto priklausomybės požymį.

5.2. Sąnaudos šilumos bazinių kainų nustatymui

Šių sąnaudų nustatymui reikalingos metodikos, normatyvai, rodikliai, paaiškinamoji medžiaga ir t.t. reguliariai skelbiami Komisijos pasibaigus kiekvienam ketvirčiui ir vieningai naudojami rengiant bazinių šilumos kainų projektus.

Šilumos tiekimui naudojamo turto vertė nustatoma pagal Buhalterinės apskaitos, Pelno mokesčio ir kitų įstatymų bei verslo apskaitos standartų ar kitų teisės aktų reikalavimus ir rekomendacijas.

Būsimojo šilumos bazinės kainos laikotarpio amortizacijos ir nusidėvėjimo sąnaudos skaičiuojamos nuo paskutinio ketvirčio pabaigoje įmonės balanse esančio turto vertės pagal su Komisija suderintus nusidėvėjimo normatyvus. Kartu įvertinama bazinės kainos laikotarpyje atsirasiančio naujo turto vertė, jeigu jis buvo įtrauktas į savivaldybės suderintą investicinį planą.

Vidutinė metinė amortizacijos ir nusidėvėjimo suma negali viršyti planuojamų investicijų ir gražintinų ilgalaikių įsipareigojimų sumos per ateinančią bazinės kainos laikotarpį, padalintos iš bazinės kainos galiojimo metų skaičiaus.

Naujų vartotojų prijungimo sąnaudos prognozuojamos bazinės kainos laikotarpiui ir yra investicinio plano dalis.

Dotacijos, subsidijos ar kitos negražintinos lėšos, gautos iki bazinės kainos pradžios apskaitomos pagal Verslo apskaitos standarto rekomendacijas.

Veiklos sąnaudos įvertinamos, kaip normatyvas pagal Komisijos parengtą tvarką.

Normatyvinio pelno skaičiavimo bazė – šilumos tiekimo įmonei priklausančio ir veiklai naudojamą ilgalaikio materialaus ir nematerialaus turto bei atsargų likutinė vertė paskutinio ketvirčio, einančio prieš bazinės kainos nustatymą, pabaigoje. Ilgalaikio turto perkainojimo rezultatai nepripažįstami nustatant normatyvinį pelną.

Normatyvinio pelno dydis – metinė Vyriausybės obligacijų palūkanų norma, kuri yra lygi penkerių metų trukmės Vyriausybės obligacijos aukcionų įvykusių per praėjusius paskutinius penkerius metus, metinės palūkanų normos procentais svertinis vidurkis, *padidintas trimis procentiniais punktais*.

Alternatyva – *padidintas verslo rizikos koeficientu (iki 3 procentinių punktu), kuris susiejamas su negautomis pajamomis dėl nesavalaikio šilumos kainų nustatymo, jeigu šilumos tiekėjas šilumos kainos projektą parengė ir įteikė Komisijai bei savivaldybei laiku*.

Jeigu šilumos įmonė licenzijuojamos veiklos vidutinė dviejų paskutinių metų pelno norma viršija atitinkamai veiklai nustatytą pelno normą daugiau kaip 2 procentiniais punktais (pirmoji pelno normos riba), kitais metais perskaičiuota kaina mažinama 50 proc. pelno viršijimo sumos. Jei įmonė viršija nustatytą pelno normą daugiau kaip 6 procentiniais punktais (antroji pelno normos riba) - mažinama visa pelno viršijimo suma virš antrosios pelno normos ribos ir 50 proc. pelno viršijimo sumos virš pirmosios pelno normos ribos. Paskutinių reguliavimo periodo metų pelno viršijimo suma įvertinama skaičiuojant naujo reguliavimo periodo bazinę šilumos kainą. Koreguojant šilumos įmonių pelną, įvertinamas faktinis lėšų panaudojimas investiciniams planams įgyvendinti.

5.3. Šilumos kainų perskaičiavimas

Perskaičiuojant šilumos kainas vertinami šie rodikliai: išlaidos kurui, realizuotas šilumos kiekis, infliacija, pelno korekcija, kiti nuo įmonės veiklos nepriklausantys faktoriai.

Išlaidos kurui koreguojamos perskaičiuojant kiekvieno ketvirčio pradžioje bazines išlaidas kurui, pagal ketvirtinį kuro faktinių kainų indeksą, kuris yra svertinis visų kuro pirktų tame ketvirtyje rūšių, kainų (be dujų transportavimo kainos) vidurkis.

Rezervinio kuro atsargų didinimas, mažinimas, šio kuro atnaujinimas,

brangimas ar pigimas įvertinamas per įmonės kuro kainų indeksą.

Visi kiti rodikliai perskaičiuojami vieną kartą metuose. Perskaičiuotų kainų galiojimo pradžia turi sutapti su kalendorinio ketvirčio pradžia.

Realizuotas šilumos kiekis – faktinis per ataskaitinį laikotarpį parduotas šilumos kiekis.

Pastabos Šilumos ir karšto vandens kainų nustatymo metodikos projektui (toliau “metodika”).

1. Metodikos projekto 61 punkte numatyta, kad ankstyvesnis šilumos kainų . perskaičiavimas galimas tik tuo atveju “...jeigu kuro ir perkamos šilumos sąnaudų suma padidėja arba sumažėja daugiau kaip 20 proc. Siūloma šią ribą sumažinti iki 5-10 proc., nes didėjant kuro kainoms ilgą laikotarpį įmonei tektų dirbti su pajamų deficitu, o kainų mažėjimo atveju šilumos kainos ilgai nebūtų perskaičiuojamos.

2. 68 punkte numatomas taikyti kainų perskaičiavimuose efektyvumo didinimo koeficientas lygus “pusei ataskaitinio laikotarpio infliacijos dydžio” yra aiškiai nerealus, nes per bazinės kainos laikotarpį, esant aukštai infliacijai susumavus keturių metų efektyvumo užduotį tai reikštų, kad koreguojamas sąnaudas reikia sumažinti 20 %, esant 10 proc. infliacijai. Stebint paslaugų, medžiagų ir darbo jėgos brangimą – tai pasiekti nerealu, nes didžiausi efektyvumo rezervai daugumoje įmonių jau panaudoti. Siūloma palikti 1% ribą, kaip buvo senoje metodikoje.

3. Metodikoje nenumatomos lėšos naujų vartotojų prijungimui, kai jie yra centralizuoto šilumos tiekimo zonoje ir tai privalu daryti pagal licenzijuojamos veiklos sąlygas. Siūloma tokias investicijas pripažinti kaip būtinas ir jų amortizaciją įtraukti į kasmetinius kainų perskaičiavimus. Nuostata 70 punktui papildyti.

4. Metodikos 82.2.2 punkte įtrauktas reikalavimas reguliuojamą turtą vertinti „turto įsigijimo verte“. Tai yra centralizuoto šilumos tiekimo sektoriaus diskriminacija, kadangi jis pagal šią nuostatą išskiriamas iš kitų energetikos sektorių. Perkainuoto turto amortizacija turėtų būti finansinis šaltinis neatsiperkančių, bet būtinų investicijų finansavimui. Siūloma turto vertę priimti tokia, kokia yra buhalterinėje apskaitoje.

5. Pagal metodikos 82.3.2 punktą formuojamas darbo užmokesčio fondas klaidingai, nes įmonei nustatomas darbo užmokesčio fondas turi būti

mažesnis kaip grupės vidurkis. Taip suformuotas fondas dar mažina grupės vidurkį ir jis toliau mažėja su kiekvienu kainos nustatymu... Be to šilumos tiekėjų atlyginimai yra mažesni kaip kituose energetikos ir panašiuose sektoriuose. Siūloma darbo užmokesčio fondą riboti grupės vidurkiu padidintu pvz., 10 proc. Tai atitiktų darbo rinkos realybę.

6. Metodikos 82.5 punkte nurodytas principas - skolinimąsi baziniu laikotarpiu susieti su „...per paskutinius trejus kalendorinius metus apyvartinio kapitalo papildymui paimtų paskolų apimtimi“. Daug CŠT įmonių pajamų ir sąnaudų neatitikimui dengti naudojo amortizacijos atskaitymus ir kitas lėšas, todėl neturi apyvartinių lėšų skolinimosi istorijos, vadinasi, ir toliau negalės skolintis, nes palūkanos nebus traukiamos į savikainą. Bus uždaras ratas. Siūloma pripažinti 90 proc. palūkanų nuo paskolų paimtų apyvartiniam kapitalui formuoti ir tą įvertinti kasmetiniuose perskaičiavimuose. Tai būtų teisinga, nes šilumos tiekėjai, skirtingai nei kiti energetikai, negali atjungti nemokių vartotojų, kainų nustatymas ar perskaičiavimas truks 4-6 mėnesius ir todėl visuomet bus naudojami „pasenę“ duomenys, ir pan., o tai išbalansuoja pajamų ir sąnaudų srautus. 10 proc. palūkanų nepadengimas dar viena efektyvumo užduotis ir paskata mažiau skolintis.

7. Leistino pelno ribos susiejamos su atskiromis veiklomis (95-97 punktai). Ši nuostata beprasmė, ypač mažoms bendrovėms, kur sąnaudų paskirstymas tarp veiklų yra dirbtinis ir netikslus, todėl įmonės sieks „išlyginti“ veiklų rentabilumą. Siūloma riboti bendrą licenzijuojamos veiklos pelną ir taip išvengti bereikalingų „apskaičiavimų“ ir kontrolės.

Dabartinėje šilumos kainodaroje buvo taikomas didelis ekonominis spaudimas šilumos tiekėjams nepripažįstant faktinių sąnaudų bei įvairių subjektyvių ir objektyvių nuostolių, netraukiant palūkanų į savikainą ir t.t. Patirtis parodė, kad pernelyg didelės „efektyvumo užduotys“, nesant galimybės greitai pakeisti situaciją, verčia lėšų trūkumą dengti iš „neteisingų“ šaltinių arba kaupti nuostolius. Manome, kad didžiausi taupymo resursai jau išnaudoti ir naujoji metodika turi labiau subalansuoti sąnaudų padengimą pajamomis.

Šalia nurodytų esminių pastabų galima rasti redakcinio pobūdžio klaidų ir būtinų patikslinimų, kuriuos galėtume pateikti ruošiant galutinę metodikos redakciją.

Literatūra:

1. Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija, nutarimas Nr. O3-43: Dėl centralizuotai tiekiamos šilumos ir karšto vandens kainų nustatymo metodikos patvirtinimo. 2003, Vilnius.